

JOHANNES HENCKEL (1480/81-1539), VIAȚA ȘI OPERA UNEI PERSONALITĂȚI CULTURALE A PRIMEI JUMĂTĂȚI A SECOLULUI AL XVI-LEA (I)*

Andreea MĂRZA**

Johannes Henckel (1480/81–1539), Life and Work of a Cultural Personality of the First Half of the Sixteenth Century (I)

Abstract. *We would like to reintroduce into Transylvanian historiography J. Henckel. Not much is known locally about his life and activity, but his story falls within the history of Slovakia and Transylvania. As a student at renowned universities of the time (Vienna, Kraków, Padua, Bologna), Henckel acquired works, which he marked ex libris. Returning to the Spiš region, Henckel organised a medieval library (about 450 volumes) in the most important church in Levoča. For the Transylvanian area, J. Henckel was mentioned in sources in the sixteenth century, then in the eighteenth century: in the sixteenth century he served at one time as archdeacon and canon of Oradea; in the eighteenth century he “reappeared” thanks to the acquisition made by Bishop Ignác Batthyány.*

Keywords: *Johannes Henckel, Levoča, Transylvania, Oradea, library, Bishop Ignác Batthyány.*

Cuvinte-cheie: *Johannes Henckel, Levoča, Transilvania, Oradea, bibliotecă, episcopul Ignác Batthyány.*

Prima jumătate a secolului al XVI-lea, în care Johannes Henckel și-a desfășurat activitatea, a reprezentat pentru Europa o epocă de profunde schimbări. Renașterea și expresia intelectuală a acesteia, Umanismul, au creat o mișcare ideologică, culturală, artistică, socială care a permis dezvoltarea personalității umane în spiritul idealurilor clasice grecești și latine. În cadrul Bisericii Catolice se poate vorbi de o ruptură ale cărei începuturi se prefigurau anterior, când au apărut primele voci (Jean Gerson, Ján Hus ș.a.) care cereau revizuirea dogmelor bisericesti. Reforma și apoi Contrareforma, cele două fenomene care caracterizează secolul al XVI-lea, au avut impact atât la nivel religios, cât și social, economic, diplomatic. La nivel religios, până să adopte noua credință, unii cereau revenirea la modul de viață auster din perioada de

* Cercetarea de față a fost parte din lucrarea de licență susținută în sesiunea iunie 2021 în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie, Departamentul de Istorie Medievală, Premodernă și Istoria artei al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, coordonator științific fiind conf. univ. dr. Adinel C. Dincă. Conține prima parte a lucrării de licență, urmând ca a doua, cea referitoare la biblioteca și cărțile deținute de Johannes Henckel, să apară într-un număr viitor. Tema propusă spre publicare cuprinde informații necunoscute în spațiul românesc despre Johannes Henckel, descoperite până în prezent.

** Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca; e-mail: andreea.marza@acad-cj.ro.

început a Bisericii. La nivel social, economic și diplomatic cele două fenomene au dus la crearea a două tabere care au împărțit Europa timp de sute de ani.

Punctul de plecare a curentului reformator inițiat de Martin Luther (1483-1546) a fost Germania, de unde ideile s-au răspândit în Europa, inițial în comunitățile de origine germană. Astfel de comunități se găseau și în nord-estul Ungariei Superioare, al Slovaciei actuale, în regiunea numită Spiš (Scepusium, Zips, Szepes). Cea mai importantă localitate din ținut, atestată documentar din anul 1249, a fost Leucha (Leutschovia, Leutschau, Lőcse) – Levoča din zilele noastre. La scurt timp, așezarea a devenit principalul centru al colonizării germane din Spiš, urmând ca în anul 1271 Levoča să fie ridicată la rangul de oraș al comunității sașilor din zonă. Pe la începutul secolului al XIV-lea orașul era deja fortificat. Comunitatea germană s-a adunat în jurul bisericii Svätý Jakub / Sfântul Iacob, din piața patruleteră pornind un sistem de străzi care duceau spre fortificații; piața are mai mult de un hectar, fiind una dintre cele mai mari din Europa Centrală. În anul 1317 Levoča a ajuns deja oraș liber regal¹.

Viața lui Johannes Henckel

Într-un astfel de mediu s-a născut la Levoča, la 16 mai 1480/1481, într-o familie saxonă de burghezi, Johannes Henckel². În istoriografia maghiară și germană de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când viața și activitatea lui J. Henckel abia începeau să fie cercetate, i s-au atribuit umanistului diferiți ani de naștere³.

Se presupune că strămoșii săi au venit la începutul secolului al XV-lea din Zittau (Saxonia) și s-au așezat la Levoča, ajungând în scurt timp cetățeni⁴. Numele Henckel este cunoscut în Analele Universității din Viena deja în anul 1416, când un „dominus Petrus Henckel” se înmatricula la Facultatea de Drept; în semestrul de iarnă din anul 1427 figurează un „Georgius Petri Henckel de Leuczsch”, urmând ca și în anul 1479 să găsim un „Nicolaus Henckel de Lauczouia”. Este interesant că primul nume din 1416 și ultimul din 1479 nu figurează în matricola editată de Anna Tüskés în anul 2008, ele se regăsesc însă în lucrarea lui Gustav Bauch din anul 1884⁵. Istoriografia mai menționează anul 1457 în care este amintit cineva din familie, fără să fie

¹ Homza 2009, p. 216-219; Ruciński 2009, p. 350-352.

² Vezi de exemplu câteva studii în acest sens: Bauch 1884, p. 599; *Slovenský Biografický* 1987, p. 317; Monok 2011, p. 24; Bodnárová 2013, p. 186; Nagy 2013, p. 223; Komorová 2017, p. 245.

³ Meltzer 1835, p. 39 aduce în discuție perioada din jurul anului 1490; Fraknoi 1872, p. 3, indică ultimul sfert din secolul al XV-lea.

⁴ Béres 2009, p. 32-64; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 160.

⁵ Bauch 1884, p. 600; Tüskés 2008. Vezi anul 1416, respectiv 1479.

numit concret, specificându-se că este posibil să fie vorba de tatăl său⁶. În plus, istoriografia vorbește despre înrudirea familiei Henckel cu familia stinsă a conților Thurzó/Turzo de Bethlenfalva/ Betlanovce (Slovacia), având același blazon, dar cu alte culori⁷. Urmași ai familiei erau cunoscuți și la sfârșitul secolului al XIX-lea. Descendenți au ajuns și în Statele Unite ale Americii, unde în anul 1926 tipăreau un periodic despre istoria familiei Henckel din Europa și America între anii 1635 și 1717⁸.

Perioada studiilor universitare

Apariția universităților în Europa Centrală a schimbat centrul de greutate care, până atunci, era direcționat spre Occident. Începând cu primii ani ai secolului al XV-lea, în cadrul Universității din Viena, la Facultatea de Teologie, studenților li se explica învățătura lui Christos în așa fel încât să preia un mesaj corect și clar, iar odată ajunși preoți, să-l răspândească în teritoriu. În aceste condiții, diseminarea sensului îi permitea enoriașului să înțeleagă învățătura Bisericii. Este și cazul studentului J. Henckel, cu studii la diferite universități de renume din epocă.

Numele lui Johannes Henckel este menționat în istoriografie din anul 1496, când a început să frecventeze Universitatea din Viena datorită generozității unchiului său, canonicul de Spiš, Georg Leudeschit, care i-a lăsat prin testament câteva cărți și o sumă de bani pentru educație⁹. La data de 14

⁶ Béres 2009, p. 32-64. Vezi varianta online: <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/beresgyula2.htm>, accesat la 06.06.2023.

⁷ Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 160. Despre membrii familiei Thurzó/Turzo, vezi, de exemplu: Fügedi 1965, p. 490; Jakó 1977, p. 59-62; *Slovenský Biografický* 1994, p. 152 (Žigmund Turzo); Rothkegel 2007, p. 51; Réthelyi 2010, p. 157 (autoarea îl amintește pe Stanislau Thurzó ca susținător la studii al lui Henckel și nu pe Sigismund Thurzó). *Scurtă istorie a Slovaciei* 2011, p. 116-117; Žibritova 2011, p. 241; Csepregi 2012, p. 77; Lacko 2018, p. 11-13 (tratează familia lui Juraj/Gheorghe Thurzó și urmașii acestuia).

⁸ Bauch 1884, p. 599 (contele Henckel de Donnersmarck/Donnerstagmarkt/Quintoforum/Csötörtökhely/Spišský Štvrtok, azi Slovacia, era cunoscut ca unul dintre importanții magnați ai Sileziei la sfârșitul secolului al XIX-lea); *Henckel Family* 1926, *passim*.

⁹ Wagner 1774a, p. 353-353 (sic!), corect 355: *XXXIX Fragmentum supremae voluntatis Georgii Lewdeschit cantoris & canonici Ecclesiae S. Martini de Scepusio. Anno circiter 1496. [...] & pro quatuor annis dent Joanni Henkel ad studium quolibet anno 20 florenos. [...] Item meos omnes libros lego Joanni Henckel excepto Formulari, & Postilla meo Notario praefato*. De aici informația a fost preluată și se găsește în toate lucrările care aduc în discuție viața și activitatea lui J. Henckel. G. Bauch este singurul cercetător care indică mai multe despre G. Leudeschit, despre care spune că a murit în miercuri de dimineață de Florii [23 mar. n.n.], fiind cumnatul lui Georg Henckel, adică tatăl lui J. Henckel. Vezi Bauch 1884, p. 600-601. În matricola Universității din Cracovia, Georg Leudeschit figurează ca Georgius Conradi de Levczouvia (Leudisshit), cu studii la Cracovia (1468-1474), apoi la Ferrara unde în anul 1493 a obținut titlul de doctor în drept canonic. Vezi Haraszti Szabó *et alii* 2016-2017, p. 184-185, nr. 1578.

aprilie 1496, J. Henckel s-a înscris la Facultatea de Filosofie din cadrul Universității din Viena, unde a obținut în anul 1507 titlul de „magister Philosophiae”¹⁰. După cum rezultă din matricola Universității din Cracovia, în anul 1507 era student acolo. În acele vremuri peregrinarea academică a studenților a fost deosebit de importantă, iar distanța dintre Viena și Cracovia nu a fost imposibil de parcurs¹¹. Perioada studiilor la Cracovia nu este cătuși de puțin clară, deoarece istoriografia nu a reușit să se pună de acord asupra șederii sale în Polonia, unii considerând că în anul 1499 ar fi obținut titlul de „baccalaureus”, iar în anul 1503 pe cel de „magister”¹². Dilema nu este elucidată nici de însemnarea de pe *Opera* lui Priscianus (*Hic liber est Johannis Henckel de lewchowia comparatus Crauouie 1498*) din fondul Bibliotecii Batthyaneum¹³, din care nu rezultă că ar fi fost student acolo; dar, de obicei, proprietarii își puneau *ex libris*-ul cu menționarea locației în cazul în care aveau vreo legătură cu locul, iar noi știm că J. Henckel nu a fost vreun negustor care să străbată centrele comerciale ale vremii. În anul 1505, istoriografia îl menționează cu funcția de canonic-cantor la Nitra (Slovacia)¹⁴. Oricare ar fi fost perioada studiilor la Cracovia, J. Henckel a folosit, începând cu anul 1508, titulatura de „archidiaconus de Békés et canonicus Varadiensis”, iar din beneficiul canonical obținut a reușit să se întrețină la Universitatea din Padova¹⁵. Noua locație reiese nu doar din matricolă, ci și dintr-o însemnare (*Iste libri Corpus iuris civilis empti sunt per me Joannem Henckel archidiaconum Varadiensem Paduae anno domini 1508 florenis iiiij* din fondul Batthyaneum)¹⁶. În anul următor, 1509, se afla deja la Bologna

¹⁰ Tüskés 2008, p. 278, nr. 5684; Bauch 1884, p. 601. Aici este amintit ca „magister” în anul 1508.

¹¹ Haraszi Szabó *et alii* 2016-2017, p. 371-372, nr. 3717.

¹² Vezi, de exemplu, Frimmová 2000, p. 163; *Contemporaries* 2003, p. 175; Csepregi 2014, p. 662. Schrauf 1893 nici nu-l menționează pe J. Henckel printre studenți. Bauch 1884, p. 601, a preluat informația cum că la Cracovia ar fi obținut titlul de doctor în drept, totodată continuă spunând că nu poate fi adevărat pentru că va ajunge în acest grad academic doar mai târziu.

¹³ Vezi „Priscianus: *Opera. Cum commento Johannis de Aingre*. Venetiis, Philipus Pincius. XII. Kal. Jul. [20 VI] 1492”. Vezi Kulcsár 1965, nr. 533, cota Inc. V 22; vezi și Frimmová 2000, p. 174, nr. 28; Muckenaupt, Rozsondai 2011, p. 165-166, nr. 1.1.

¹⁴ Csepregi 2012, p. 84; Haraszi Szabó *et alii* 2016-2017, p. 371, nr. 3717.

¹⁵ Funcția de arhidiacon de Békés și canonic de Oradea a fost, după toate probabilitățile, primită în acel an. Este amintită în matricole, dar și în Haraszi Szabó *et alii* 2016-2017, p. 371-372, nr. 3717; Jakó 1977, p. 62, atrage atenția că tocmai datorită acestui beneficiu canonical și a susținerii din partea episcopului S. Thurzó, a putut J. Henckel să-și continue studiile atât la Cracovia, cât și mai apoi în Italia.

¹⁶ Vezi „Justinianus I: *Corpus iuris civilis. Digestum vetus*. Venetiis, Baptista de Tortis. 1502”, cota S6 I 7. Vezi Selecká Mârza 1997, nr. 222 sau Selecká 1974, nr. 257; Frimmová 2000, p. 177, nr. 18. Am menționat doar una dintre cărțile cumpărate la Padova. Însemnarea a fost

unde își continua studiile începute la Padova¹⁷. De la Bologna nu se păstrează cărți cumpărate. La terminarea studiilor ajunge să dețină titlatura de doctor în drept canonic, localitatea fiind cunoscută în mediul academic european ca centru al studiilor juridice. A revenit la Oradea în calitate de canonic și arhidiacon de Békés (*Joannis Henckel Archidiaconi de Bekes* din fondul Batthyaneum)¹⁸. Istoriografia îl mai amintește pentru această perioadă și cu funcția de prepozit de Eger¹⁹. Despre șederea la Oradea se păstrează informații pe cărțile deținute²⁰; în anul 1512, la moartea protectorului său, episcopul Sigismund Thurzó, Henckel a părăsit Oradea pentru orașul natal, unde comunitatea l-a ales paroh de Levoča (1513); potrivit istoriografiei moderne, va fi numit în funcție abia la 3 ianuarie 1514²¹. În locul său a ajuns în anul 1515 Sebastian, fratele său. A fost și el student la Viena, unde a obținut titlul de „baccalaureus”, iar între 1507 și 1515 la Cracovia, unde, în ultimul an, a figurat în matricolă ca *archidiaconus de Bekes et Canonicus Waradiensis*²². Vom vedea pe parcurs că destinul i-a mai adus aproape pe cei doi.

Activitatea în comunitățile din Levoča și Košice

Revenit la Levoča, J. Henckel a încercat să imprime un spirit umanist orașului, care însă s-a dovedit refractar, fapt ce i-a cauzat probleme noului preot; totuși, consiliul orașului l-a protejat pe Henckel, iar disensiunile s-au

preluată din Frimmová 2000 și diferă de ceea ce oferă Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 181, nr. 10.8 *Isti quinque libri textus Iuris ciuilis empti sunt per me Joannem Henckel Archidiaconum et Canonicum Waradiensem Padue Anno Domini 1508 florenis iiiiij* (Veress 1915, p. 25; Haraszti Szabó, Kelényi 2019, nr. 616).

¹⁷ Veress 1915, p. 25; Haraszti Szabó, Kelényi 2019, nr. 313. *Contemporaries* 2003, p. 175.

¹⁸ Vezi „Bartolus de Saxoferato: *Super II parte digesti veteris. Cum additionibus Alexandri de Tartagnis et aliorum*. Venetiis, Bernardinus Stagninus. 27 V. 1492”. Vezi Kulcsár 1965, nr. 87, cota Inc. X 6; vezi și Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 182, nr. 10.15.

¹⁹ Ruciński 2009, p. 428; Bodnárová 2013, p. 186; Csepregi 2017, p. 167.

²⁰ Vezi „Johannes Duns Scotus: *Quaestiones in quattuor libros Sententiarum. Pars I-II*. Venetiis, Simon de Luere. Andreas Torresanus. 1506”, cota X3 VII 5, vezi Selecká Mârza 1997, nr. 211; vezi și Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 179, nr. 9.4.

²¹ Wagner 1774b, p. 142: *Anno MDXIII die II Februarii, M. Joannes Henckel Vicarius Waradiensis electus est in Plebanum Leutschoviensem [...]*; Fraknói 1872, p. 3; Jakó 1977, p. 62; Frimmová 2000, p. 163; *Contemporaries* 2003, p. 176; Réthelyi 2010, p. 157; Kristóf 2011, p. 138; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 160; Bodnárová 2013, p. 186; Nagy 2013, p. 223; Komorová 2017, p. 245.

²² Tüskés 2008, nr. 6304: „Sebastianus Georgii de Leitschoya” s-a înscris la Viena la data de 13 oct. 1507, dar este posibil să se fi și retras pentru că figurează cu anul 1507 și în matricolele de la Cracovia, vezi de ex. Schrauf 1893, p. 17, nr. 451, p. 82, nr. 451; Haraszti Szabó *et alii* 2016-2017, nr. 4038, p. 404-405. Totuși, Bauch 1884, p. 603, îl amintește ca student la Viena în 1507-1508 și abia din 1513 învățând la Cracovia. Kristóf 2010, p. 138; Haraszti Szabó, Kelényi 2019, nr. 313, p. 171 (este menționat fratele său Sebastian). Și el a fost un „bursier” al episcopului de Oradea, S. Thurzó (Csepregi 2012, p. 78, 84).

stins în timp²³. Se va dovedi ulterior că activitatea desfășurată în oraș și pentru oraș a fost benefică mai ales în direcția evoluției culturale și a patrimoniului său istoric. Cunoscând rolul și importanța cărții manuscrise și tipărite, J. Henckel, care avea deja în posesie mai multe exemplare pe care le-a primit, așa cum am amintit mai sus, de la unchiul său Georg Leudeschit (vezi, de exemplu, *ex libris*-ul *Liber proprius magistri Georgij Leudeschit* de la Batthyaneum) sau de la protectorul său, episcopul S. Thurzó (vezi, de exemplu, *ex libris*-ul *Is liber donatus est mihi Joanni Henckel, archidiacono et canonico Varadiensi ab reverendissimo domino Sigismundo, episcopo Varadiensi* de la Batthyaneum), a început să organizeze în oraș o bibliotecă²⁴.

Nu se cunoaște cu exactitate când a început să colecționeze cărțile, totuși, se presupune că în această perioadă, până să plece ca paroh la Košice (1522). Colecția de la Levoča de care s-a ocupat J. Henckel s-a format ca o bibliotecă parohială la începutul secolului al XVI-lea din cărțile pe care le-a donat el însuși, din cărțile plebanilor celor 24 de orașe regale și din cele pe care le dețineau bisericile, capelele, spitalul din Levoča sau diferiți particulari, chiar preoți²⁵.

În anul 1248, cele 24 de orașe din Spiš au format confreria celor 24 de parohi din regiune, numită *Fraternitas Plebanorum XXIV Civitatum Regalium Terrae Scepusiensis*, care depindea de arhiepiscopul de Esztergom. A fost prima fraternitate de acest fel de pe teritoriul Ungariei Superioare, motivul organizării fiind îmbunătățirea activităților spirituale în comunitățile din subordine; a fost condusă de un „senior” și de trei, mai târziu patru, „conseniores” aleși anual. În anul 1278 din confrerie au făcut parte localitățile:

²³ Bodnárová 2013, p. 186: autoarea citează din I. Chalupecký, *Spoločenský a duchovný život Levoče v prvej polovici 16. storočia*, în David P. Daniel (ed.), *Evanjelici a evanjelická teológia na Slovensku. Zborník pri príležitosti sedemdesiatky Doc. ThDr. Andreja Hajduka a Doc. ThDr. Daniela Štefana Veselého*, Bratislava, 1999, p. 23-24, însă nu oferă alte amănunte.

²⁴ Vezi „Thomas de Aquino: *Quaestiones de duodecim quodlibet*. Ulmae, Johannes Zainer. 1475”, vezi Kulcsár 1965, nr. 533, cota Inc. V 122, coll. 1 sau „Ludovicus Pontanus: *Consilia et allegationes*. Venetiis, Bonetus Locatellus. 18 IX. 1500”, vezi Kulcsár 1965, nr. 464, cota Inc. X 3, coll. 1.

²⁵ Varjú 1899, p. 214-216; Selecká 1974, p. 33-57; aici autoarea a trecut în revistă toate instituțiile bisericești și persoanele particulare ale căror cărți se găseau în biblioteca organizată de J. Henckel, dar cărți au mai pătruns în ea până la dispariția confreriei: biserica Sf. Iacob, capela Sf. Gheorghe, altarul Sf. Nicolae și al Sf. Caterina (capela și cele două altare se găsesc în edificiul bisericii Sf. Iacob, dar au deținut cărți, așa cum reiese de pe însemnări independente), biserica spitalului (în Evul Mediu biserica Sf. Iacob avea în grijă și bolnavii orașului; o parte din biserică avea o capelă cu o intrare separată specială pentru leproși – *Sancta capella leprosorum*, în localitate existând și un spital – *Hospitale leprosorum*), biserica Sf. Elisabeta din afara zidurilor și Capitulul din Spiš. Dintre persoanele particulare, îi amintim pe Peter de Opel, Laurentius Hylbrand de Wogendrössel, Nicolaus de Zambo, Johannes Borhard, Cristophor Petschmesing ș.a.

Suburbium (azi Spišské Podhradie), Ewlenbach (azi Bystrany), Odoryn (azi Odorín), Villa Nova (azi Spišská Nová Ves), Villa Baldmar (azi Harichovce), Villa Vrsy (azi Iliušovce), Vilguszdorf (azi Vlkovce), Sanctus Ladislaus (azi Spišský Štvrtok), Villa Kabus (azi Hrabušice), Villa Sweni (azi Švabovce), Villa Theutonicalis (azi Poprad), Vylka/Felka (azi cartier al orașului Poprad), Sanctus Georgius (azi Spišská Sobota), Milynbach (azi Mlynica), Lomnica (azi Veľká Lomnica), Villa Tsaac (azi Žakovce), Villa Menhardi (azi Vrbov), Villa Poloni (azi Huncovce), Béla (azi Spišská Belá), Lewbitza (azi Ľubica), Villa Durandi (azi Tvarožná), Villa Ruskyn (azi Ruskínovce), Villa Latina (azi Spišské Vlchy), Leutschovia (azi Levoča). Frăția nu a avut un număr constant de localități, unele intrau, altele ieșeau, dar denumirea s-a păstrat, numărul fiind doar o convenție. Se cunoaște un fragment din statutul confreriei, din care rezultă modalitatea de intrare a preoților în ea; întâlnirile aveau loc de două ori pe an. În timpul lui Sigismund de Luxemburg, în anul 1412, regele a distrus unitatea acestei organizații, zălogind 13 localități regelui Poloniei. Acest fapt a adus modificări din punct de vedere politic, însă nu și la nivel cultural. În anul 1427 a apărut chiar formula *24 civitatum plebani*²⁶.

În decursul secolului al XIV-lea, frăția a început să se intereseze de dezvoltarea intelectuală a membrilor săi și și-a organizat o bibliotecă proprie de care se îngrijea o comisie. Nu se cunosc prea multe informații despre bibliotecă, organizare și volume decât din scurtele însemnări de pe cărți. Este interesant că în statutul confreriei nu se vorbește despre bibliotecă, numele așa-zișilor bibliotecari păstrându-se într-o însemnare pe unul dintre manuscrisele care i-au aparținut; un bibliotecar a fost plebanul Georgius din Ľubica, apoi Nicolaus Fugisrecht, Petrus Herbort, rector al capelei din Spišská Nová Ves sau Feestrieb, rector al capelei Sf. Gheorghe din Levoča²⁷.

²⁶ Istoriografia asupra problematicii apariției și dezvoltării acestor asociații religioase, vezi la Gross 2004, p. 11-66; Selecká 1974, p. 30-31; Homza 2009, p. 277-279; Ruciński 2009, p. 411-412; vezi și Hradsky 1895, p. 37 (autorul amintește un posibil an de înființare 1204, oricum frăția exista deja în anul 1248). Vezi și Vizkelety 2008, p. 327-328; vezi varianta online: <https://rep.adw-goe.de/handle/11858/00-001S-0000-002D-B482-C>, accesat la 6.06.2023; Monok 2014, p. 311-312. Vezi statutul confreriei la Wagner 1774a, p. 268: *Primo itaque notandum: quod ex omnium Plebanorum voluntate, atque statuto nullus ad Fraternalitatem recipi debet, nisi sit Plebanus bonae famae, aut conversationis, Laicis plane exclusis, nisi forsan de communi consilio Fratrum in participationem orationum aliqui recipiantur. [...] De provisoribus Fratribus venientibus ad Fraternalitatem sciendum: quod a Provisoribus quatuordecim diebus ante celebrationem Fraternalitatis praemitti debet epistola ad convocandos Fratres.*

²⁷ *Census* 2018, nr. 175, cota MS II.72: [...] *fuertunt hec duo volumina scilicet presens cum suo socio domini Georgy plebani de Leubicz, religionem intrantis et parochiam relinquents. Qui hec duo volumina cum aliis pluribus in hanc librariam dedit. Que libraria protunc scilicet anno domini m^o cccc quinto regitur a domino Nicolao Fugisrecht, predicto domino Georgio in prefata Leubicz canonicè substituto et a domino Petro Herbord, magistro capelle in Noua Uilla ac domino Nicolao Feestrip, capelle beati Georgy martiris in Leuczsa seruitore [...];* Szentiványi 1958, nr.

Cărțile adunate de J. Henckel din aceste locații au fost introduse într-o încăpere construită în acest sens în biserica Sf. Iacob din Levoča, chiar deasupra capelei Sf. Gheorghe, unde G. Žibritová afirmă că au fost depuse în anul 1519. Totuși, atât Wagner în anul 1773, cât și Fraknói în 1872 au transcris o inscripție din 1513 care se putea citi pe peretele fostei biblioteci: *1513 Joannes Henckel, a quo plurimos libros Bibliotheca habet ex Archidiacon[atu] et Canonic[atu] ac Vicariatu Varadiensi postulatur*²⁸. Faptul că unele dintre cărți au fost protejate cu lanțuri probabil l-a făcut pe Juraj Šedivý să afirme că

„[...] biblioteka din Levoča a avut o colecție publică (de obicei se numea *bibliotheca maior*) cu manuscrise accesibile studiului comun și una internă (*bibliotheca minor*) accesibilă doar bibliotecarului (respectiv persoanei desemnate)”²⁹.

Încăperea se mai păstrează și astăzi, dar nu mai este folosită. Într-unul dintre studiile sale, Zoltán Csepregi a afirmat, bazându-se pe un document din anul 1519, că în acel an parohia din Levoča a obținut o sumă de bani pentru restaurarea bisericii și că, din aceasta preotul ar fi putut să construiască și noua încăpere pe post de bibliotecă, însă menționează că ea s-ar fi construit în capela Sf. Caterina și nu deasupra celei închinată Sf. Gheorghe unde s-a aflat în realitate³⁰.

Învățătura lui Martin Luther, la fel ca husitismul cu un secol înainte, a pătruns la început în Spiš, la sfârșitul anilor '20 ai secolului al XVI-lea. Germanii vedeau în noua credință o formă de identificare națională. O parte dintre preoți va trece la noua credință, în bibliotecă ajungând și 52 de lucrări luterane. Și J. Henckel a făcut parte din confreria celor 24 de preoți din Spiš. În timp, confreria nu a mai fost activă și a dispărut în anul 1674³¹. Informații

232; Selecká 1974, nr. 2; Hradsky 1895, p. 105-106; Vizkelety 2008, p. 328; Homza 2009, p. 280; Žibritová 2011, p. 238.

²⁸ Wagner 1774b, p. 349; Fraknói 1872, p. 3; Ruciński 2009, p. 428; Žibritová 2011, p. 238-239. Aceeași însemnare, cu mici diferențe, apare și pe al doilea exemplar al contractului redactat și rămas la Levoča după cumpărarea bibliotecii de către prelatul Batthyány; vezi Bálent 1956, nr. 2, p. 81: *Electio Plebanorum Leutschoviensium: [...] 1513 Ioannes Henkel ex Archi Diaconatu et Canonicatu, et Vicariatu Varadiensi postulatur*.

²⁹ Šedivý 2009, p. 514. Și Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161, aduc în discuție ideea că J. Henckel ar fi îndemnat ca bibliotecă să fie una publică.

³⁰ Csepregi 2012, p. 85. Documentul care vorbește despre restaurarea bisericii din Levoča din care este posibil să fi avut bani și pentru altar se regăsește online: vezi la <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/289324/?pg=0&cbbox=507%2C-2609%2C2782%2C-1272>, accesat la 6.06.2023, MOL, DL 75139 (30 aug. 1519).

³¹ Wagner 1774b, p. 193: *Johannes Henckel plebanus de Leutschovia 16 fl.* (a plătit decima papală în valoare de 16 florini spre deosebire de ceilalți plebani care au plătit sume în jur de 4-6 florini); Selecká 1974, p. 31, 164: *Habentur et Libri Lutherani 52 in diversis Locis impressi, inter quos ipsius Lutheri opera etiam aliqua cernuntur, pariter et Missale ipsorum*

despre colecția de carte din biserica Sf. Iacob mai apar doar în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai precis prin anii '70-'80, când interesul față de ea, arătat de Ignác Batthyány, ajuns episcop al Transilvaniei (1781-1798), o va scoate la lumină. Este posibil ca I. Batthyány să fi aflat de valoarea ei în perioada cât a fost abate de Ják și canonic de Eger (1766-1780), când se pare că a călătorit în Ungaria Superioară³². Oficialitățile orașului Levoča i-au vândut colecția, realizând înainte un catalog în două exemplare, dintre care unul a rămas la Levoča, iar celălalt a ajuns la episcop; în total au fost catalogate 412 volume (254 tipărituri și 158 manuscrise). Probabil I. Batthyány nu a cumpărat tot fondul de carte, ci doar exemplarele care l-au interesat; lucrările au ajuns la Biblioteca Batthyaneum, la fel și catalogul redactat la cumpărarea lor. Cărțile poartă o serie de semne distinctive: însemnări de proprietate (de exemplu, J. Henckel, Georg Molner, Valentinus de Bartpha, Caspar Polirer, Sigismundus Senffleben de Podolyno, Georgius Rutkoviczius-Kutkoviczius ș.a.), eticheta specifică pe cotor, legături de carte asemănătoare³³. Tratatulele cu oficialitățile din Levoča au fost îndelungate, episcopul a refuzat plata cărților, transmitând că lucrările sunt în mare parte fără valoare și nu a primit tot ce a cerut; suma discutată se ridica undeva între 1500 și 2000 florini renani. În masa succesorală întocmită după decesul episcopului Transilvaniei se regăsesc sumele de bani datorate persoanelor cu care prelatul a fost în legătură, deci și cei 1800 florini care trebuiau plătiți comunității din Levoča, precizându-se că lucrările pot fi trimise înapoi dacă nu sunt cele cerute³⁴.

Germanico Typo antiqum; Frimmová 2000, p. 163; Ruciński 2009, p. 428; Komorová 2017, p. 245.

³² *Calendarium* 1766, p. 15: *D. Ignatius è Comitibus de Batthyán, perpetuus in Németh-Ujvár, abbas S. Georgii Militis et Martyris de Gyák seu Ják*; *Calendarium* 1773, p. 12: *D. Ignatius è Comitibus de Batthyán, perpetuus in Németh-Ujvár, abbas S. Georgii Militis et Martyris de Ják, C.E. Agriensis cantor et canonicus* (Batthyaneum 2014, p. 20-21).

³³ Selecká 1974, p. 7, 16, 24, 30-31. Lucrarea a fost reeditată în anul 1997 sub forma Eva Selecká Mârza, *A középkori Lőcsei könyvtár*, Szeged, 1997; în limba română, vezi articolele Mârza 1994, p. 335-344 și Mârza 1995, p. 269-278. Exemplarul rămas la Levoča a fost studiat de Bálent 1956, p. 73-82, și de E. Selecká în 1970. Cel aflat în fondul de la Biblioteca Batthyaneum și studiat de Eva Selecká în anii 1972-1973 are cota BB X 69.

³⁴ Selecká 1974, p. 9-10; Selecká Mârza 1997, p. 22. Šedivý 2009, p. 515-516, vorbește despre o matriculă a Frăției despre care episcopul Batthyány afirma că nu a primit-o și că nu va plăti cărțile până nu îi va sosi (*Liber seu registrum fraternitatis venerabilium dominorum viginti quatuor plebanorum regalium in Scepus [...] Jordinatum per honorabilem dominum Laurentium Hyldebrandide Wogendrössel [...] 1520*, cunoscută și ca *Matricula Molleriana*). Vezi și Hradsky 1895, p. 93. Într-unul dintre articolele sale, Zs. Jakó a transcris contractul de cumpărare a cărților, încheiat la Buda, la data de 29 septembrie 1790, între episcopul Batthyány și reprezentanții orașului Levoča, în care se stipula suma de 1800 florini renani. Vezi Jakó 1991, p. 88-90, vezi și nota 42. Din masa succesorală rezultă că la data de 10 ianuarie 1800 suma a fost dată bisericii din Levoča (vezi BB XXXII/50, *Status passivus massae*

Am considerat necesare rândurile de mai sus pentru a se înțelege modul în care a luat naștere fondul de carte organizat de J. Henckel la Levoča și, totodată, cum a ajuns o parte a colecției din zona Spiš în fondul bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia.

Întorcându-ne la J. Henckel, după studiile efectuate, așa cum am văzut, la universitățile din Viena, Cracovia, Padova și Bologna, J. Henckel a ocupat în localitatea natală funcția de paroh. Atât prepozitul Johann Horváth în timpul vizitației canonice, cât și consiliul orașului au apreciat eforturile lui Henckel de păstorire a comunității, în care a devenit o personalitate apreciată, primind în aceste condiții diferite sarcini. În anul 1517 a fost membru al delegației trimise la curtea regelui Ladislau al II-lea pentru adevărirea privilegiilor legate de vamă și de treizecime pentru oraș³⁵. A fost numit în funcția de canonic-cantor de Spiš în anii 1518-1519³⁶. Se pare că în timpul delegației la curtea de la Buda, J. Henckel a intrat în contact cu oameni influenți pe lângă rege, adepți deja ai noilor idei și învățători pe care le răspândea Martin Luther; de exemplu, marcgraffii Georg și Albrecht von Brandenburg³⁷.

Se știe că a fost un mare admirator al lui Erasmus din Rotterdam (1466-1536) și poate chiar al lui M. Luther. J. Henckel a căutat însă întotdeauna o cale de mijloc, nefiind radical precum cei doi învățați; acest fapt este și astăzi vizibil în biserica Sf. Iacob din Levoča. În timpul activității sale în oraș a terminat unul dintre altarele bisericii, datat cu anul 1520; se pare că a influențat forma lui finală, iar numele comanditarului apare pe un medalion din spatele acestuia *In honorem sanctorum Joannis baptiste, evangeliste, elemosinarii et chrisostomi et huius Gersoni, Joannes Henckel anno millesimo 520 posuit*³⁸. Altarul dovedește existența unei relații între patron (Sf. Ioan) și

Batthyáni anno 1800 10 Ianuarii liquidari ceptus in Congregatione Capitulari: no. 217 Ecclesiae Leutsoviensi: 1800 liquidata).

³⁵ Wagner 1774b, p. 134-135: [...] *in die Agathae missus fuerat Budam ad novum regem Ludovicum iudex Leutschoviensis Conradus Sperfogel cum plebano magistro Joanne Henckel & Melchiore Missinblasser aggratulaturi & salutaturi regem. [...] Institerant autem apud regem Leutschovienses pro confirmationem privilegiorum suorum quoad tricesimam, & telonium, non aliud obtinuerunt a rege, nisi ut per decennium quotannis ad tricesimam 100 deponerent florenos, a telonii vero depositione liberi sunt*; p. 139: *Die I. Ianuarii praepositus Scepusiensis Joannes Horváth de Lomnicza visitaverat cum canonicis suis Ecclesiam Leutschoviensem. Totus magistratus praebuit testimonium plebano suo M. Joanni Henckel, & capellanis suis, super eorum honestam vitam*; Bauch 1884, p. 601; Frimmová 2000, p. 163; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161.

³⁶ Frimmová 2000, p. 163; Haraszti Szabó, Kelényi 2019, nr. 313.

³⁷ Bauch 1884, p. 602; Réthelyi 2005, p. 23; Csepregi 2011, p. 134; Csepregi 2018, p. 34-35.

³⁸ <http://www.chramsvjakuba.sk/#hosjakuba>, accesat la 18.03.2020; Ruciński 2009, p. 428; Haraszti Szabó, Kelényi 2019, nr. 313, p. 171. Vezi MOL, DL 75139 (30 aug. 1519): <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/289324/?pg=0&bbox=507%2C-2609%2>

protejatul său care, prin botez, i-a primit numele. Altarul a fost realizat în stil renescentist italian de Pavol din Levoča, cunoscut și pentru alte lucrări chiar în biserica în cauză sau în altele din zonă. Special pentru altar este programul iconografic în care apar patru sfinți Ioan și Jean Charlier de Gerson (1363-1429) care nu este sfânt. Sfântul Ioan Botezătorul și Ioan Evanghelistul sunt venerați în toată Biserica, în schimb sfinții Ioan cel Milostiv și Ioan Gură de Aur mai degrabă în Biserica răsăriteană. Ioan cel Milostiv era totuși adorat în regatul ungar în Evul Mediu, având chiar o capelă în cetatea de la Buda. Ioan Gură de Aur era reprezentantul tradiției retorice grecești, putând fi considerat un sfânt protector al umanismului erasmic. Cel de-al cincilea Ioan care apare este Jean Charlier de Gerson. Nu a fost sfânt, ci cancelarul Universității din Sorbona și a luptat pentru o reformare a Bisericii; imaginea lui este ascunsă, se poate vedea doar din cor sau din amvon. A participat la conciliul de la Konstanz, susținând limitarea puterii papale, totuși a votat arderea pe rug a lui Ján Hus. Apariția lui oarecum departe de ochii credincioșilor și totuși pe lângă patru sfinți recunoscuți de Biserică a născut multe întrebări. Răspunsul stă în caracteristica lui J. Henckel de teolog universal, de umanist adept al ideilor lui Erasmus, care, deși a criticat iconografia din biserici, a avut respect față de sfinți și de reprezentarea lor. Este posibil ca J. Gerson să fi fost un deschizător de drum pentru J. Henckel, ceea ce rezultă din faptul că în biblioteca sa se păstrează câteva lucrări de-ale acestuia. Tocmai faptul că J. Gerson este reprezentat pe altar atrage atenția asupra atitudinii lui Henckel cu privire la necesitatea unei schimbări în Biserică, văzută însă din prisma unui umanist. În partea centrală a altarului este reprezentată Maria Magdalena (patroana fetelor decăzute care au îmbrățișat bunele moravuri pe care le-a susținut și J. Henckel), iar în cele două părți laterale se află Sf. Gheorghe (patronul tatălui lui J. Henckel și al unchiului său, Georg Leudeschit) și Sf. Ladislau (unul dintre patronii Frăției celor 24 de orașe din Spiš)³⁹.

Din anul 1521 Henckel a ocupat funcția de arhidiacon de Turňa nad Bodvou (Torna, Tornau, Slovacia) și prepozit de Jasov (Jászó, Jof, Slovacia). Funcția de arhidiacon de Turňa nad Bodvou este menționată într-un act emis de conventul din Jasov (31 mai 1522) care conține mărturia lui J. Henckel cu

C2782%2C-1272, accesat la 06.06.2023, în care se vorbește despre reconstrucția bisericii de unde poate au fost bani și pentru altar.

³⁹ Vezi „Jean Charlier de Gerson: *Opera. Pars III*. Argenterati, Johannes Knoblauch. 1514”, cota X3 VII 7, vezi Selecká Mârza 1997, nr. 222 și „Jean Charlier de Gerson: *Opera. Pars IV*. Argenterati, Johannes Knoblauch. 1514”, cota X3 VII 9; vezi Selecká Mârza 1997, nr. 223. Vég 1967, p. 236-240; Jakó 1977, p. 65; Klaniczay 1983, p. 68; Endródi 2004-2005, p. 313-320; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 160-161; Csepregi 2012, p. 85-87; Bodnárová 2013, p. 187; https://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Gerson, accesat la 18.03.2020.

privire la ultima dorință a lui Christophor de Zemerchen/Smrečany din anul 1522⁴⁰. Christophor de Zemerchen a deținut și cărți, una dintre ele ajungând în colecția de la Batthyaneum, tot ca urmare a achiziției făcute de episcopul Batthyány la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁴¹.

Studiile întreprinse în străinătate, la marile universități ale epocii, i-au permis să intre în legătură cu învățații vremii. A avut legături cu cercurile umaniste europene din care făcea parte, de exemplu, și englezul Leonard Cox (1495-1549), adept al lui Eramus și coleg al lui Philip Melancton la Tübingen, pe care J. Henckel l-a cunoscut. Astfel, sprijinit și de comunitate, J. Henckel l-a invitat în anul 1520 pe L. Cox, care, timp de doi ani, va fi rectorul școlii din Levoča. Anul 1522 îi va găsi pe amândoi la Košice, unde L. Cox ocupa, încă din decembrie 1521, funcția de rector al școlii⁴².

Consiliul orașului Levoča a susținut activitatea lui J. Henckel, dorind să-l includă între membri, printre care se numărau și frații săi Konrad și Bernhard. Acest fapt nu a fost pe placul tuturor, ceea ce l-a făcut pe J. Henckel să părăsească orașul și să accepte funcția de paroh la Košice în anul 1522, când a murit parohul Johannes Röbel. Istoriografia de la sfârșitul secolului al XIX-lea menționează o întreagă delegație care a venit să-i ofere noul post de la Košice (primarul Johann Ferber, Michael Kugelbrecht, juratul Peter Wasserbauch și alții). După plecarea sa, Levoča îl va avea ca preot pe Sebastian Henckel, fratele său⁴³.

⁴⁰ Wagner 1774a, p. 372-373: *Literae conventus de Jászó continentis fassionem Joannis Henckel, Archidiaconi de Thornia, super ultima voluntate Christophori de Zemenchen, Lectoris Ecclesiae Scepusiensis. Datum Anno Domini 1522. Datum Sabbatho proximo post festum Ascensionis Domini Anno ejusdem MDXXII*; forma corectă a numelui este Zemerchen, nu Zemenchen; vezi nota următoare, în care este amintit un ex-libris de-al său. Fraknoi 1872, p. 4; Frimmová 2000, p. 163; autoarea indică greșit actul, afirmând că a fost eliberat la 15 martie 1520; Ruciński 2009, p. 428; Csepregi 2012, p. 84; Bodnárová 2013, p. 187.

⁴¹ Selecká 1974, p. 140, nr. 286: *Sermones Pomerii* a lui Pelbartus de Themeswar care a aparținut atât Spitalului de pe lângă biserica Sf. Iacob din Levoča, cât și lui Christophor de Zemerchen.

⁴² Wagner 1774b, p. 140: *In Vigilia S. Gertrudis Plebanus Leutschoviensis M. Joannes Henckel una cum toto consulatu susceperunt in rectorem Scholae egregium virum Leonhardum Koxum de Anglia, poetam laureatum [...] [...] & mansit Koxus Leutschoviae per duos annos minus uno quartali. Recessit enim Leutschovia MDXXI ad Festum S. Luciae, & suscepit scholas Cassoviae*. Bauch 1884, p. 602; Hradsky 1895, p. 93: *Anno 1520 fuit congregatio fratrum Leutschoviae, in qua Dominus Leonardus Cox laureatus poeta comediam repraesentavit coram fraternitatem, pro qua accepit 1 fl. in auro*; (Frimmová 2000, p. 163; *Contemporaries* 2003, p. 176; Glomski 2007, p. 41; Ruciński 2009, p. 428; Csepregi 2012, p. 85; Nagy 2013, p. 224; Fedorčák 2018, p. 112, 121).

⁴³ Wagner 1774b, p. 142-143: *[...] qui anno MDXXII per mortem M. Joannis Röbel plebani Cassoviensis, factus est plebanus Cassov. Henckel amatus ab omnibus Leutschoviensibus, pro quo venit Joannes Verber judex Cassoviensis, Michael Engelbrecht senior de consulatu cum pluribus de praecipuis civibus [...]. Introductus ad Cassovienses summa cum pompa exceptus est. [...] In*

Pe când se afla la Košice, J. Henckel a dat în arendă orașului Levoča o moară pe care o avea la Spišská Nová Ves pentru de 25 florini pe an; din jumătatea sumei trebuia plătit spitalul Sf. Spirit și cel al leproșilor, din cealaltă jumătate, într-un an trebuiau achitați bani pentru reeducarea fetelor decăzute moral și în celălalt an trebuiau susținuți meșteșugarii care s-au așezat la Levoča. Moara aducea profit, însă din cauza relațiilor proaste dintre locuitorii din Levoča și cei din Spišská Nová Ves, în anul 1525 regele Sigismund I Jagiello a decis ca locuitorii din Levoča să o vândă celor din Spišská Nová Ves pentru suma de 450 florini. Henckel a susținut spitalul, casa de bătrâni, pe meșteșugari, țărani și săraci cu banii pe care i-a primit din vânzare⁴⁴.

Confesorul reginei Maria

Istoriografia de limbă maghiară care a tratat inițial personalitatea lui J. Henckel a adus în discuție, în special, activitatea umanistului în preajma curții de la Buda. Datele despre când anume și modul în care Henckel a ajuns acolo sunt destul de neclare, cercetătorii făcând doar presupuneri. Unii consideră că ar fi fost numit predicator la curtea regală deja în 1522 sau 1524⁴⁵. Majoritatea crede însă că J. Henckel a ajuns la Buda spre sfârșitul lui 1525 și a rămas acolo până în primele luni ale anului următor, când a revenit la Košice pentru că nu s-a putut adapta la atmosfera plină de intrigi de la curte. Este posibil să fi fost numit în funcție tot datorită înrudirii cu familia Thurzó, despre care am amintit anterior. În acest context, este menționat numele lui Alexius/Elek Thurzó (1490-1543), trezorier regal⁴⁶. Preluând probabil informația de la G. Meltzer, V. Fraknói aduce în discuție doi profesori de la Universitatea din Buda, pe Simon Grynaeus și Vitus Vinsheimius (ambii expulzați pentru susținerea ideilor protestante încă din anul 1523), care ar fi

locum Joannis Henckel ad Cassovienses promoti, electus est per Leutschovienses Sebastianus Henckel canonicus Varadinensis, qui in Bihar repertus [...]; Bauch 1884, p. 602-603; Nagy 2013, p. 224; Csepregi 2014, p. 662, îi amintește ca frați doar pe Konrad și Sebastian.

⁴⁴ Wagner 1774b, p. 145: *Joannes Henckel olim parochus Leutschoviensis molam suam in territorio Leutschoviensi vendidit Novavillanis, seu Igloviensibus pro 450 florenis cujus summae majorem partem pauperibus, mendicis, & indigentibus artificibus distribuendam curavit*; Bauch 1884, p. 603-604; Frimmová 2000, p. 165; Csepregi 2012, p. 87-88; Bodnárová 2013, p. 187; Haraszi Szabó *et alii* 2016-2017, p. 371, nr. 3717; Haraszi Szabó, Kelényi 2019, nr. 313.

⁴⁵ Fraknói 1872, p. 4; *Contemporaries* 2003, p. 176; Béres 2009, p. 32-64, vezi și varianta online <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/beresgyula2.htm>, accesat la 6.06.2023; Muckenaupt, Rozsondai 2011, p. 161.

⁴⁶ Bauch 1884, p. 603; Frimmová 2000, p. 163-164; Csepregi 2005, p. 50, 54; Réthelyi 2010, p. 156-157; Csepregi 2012, p. 88; Bodnárová 2013, p. 188; Nagy 2013, p. 224.

putut să o informeze pe regina Maria despre Henckel⁴⁷. Nu se păstrează informații scrise despre cărțile achiziționate la Buda în această perioadă.

Curtea de la Buda era cuprinsă de intrigă. Cercurile locale au avut interese să-i îndepărteze pe confidenții germani ai reginei Maria, care era sora împăratului Carol Quintul și a lui Ferdinand I, ultimul ajuns rege al Boemiei și Ungariei la moartea lui Ludovic al II-lea al Ungariei la Mohács (1526), cumnatul său, și, apoi, împărat al Imperiului Romano-German din anul 1556 după abdicarea celui alt frate, Carol Quintul. Regele Ludovic al II-lea și soția sa, regina Maria, s-au înconjurat la curte de o comunitate germană din care făceau parte marșalul Georg von Brandenburg și fratele său Albrecht, dar și Conradus Cordatus, Paulus Speratus, S. Grynaeus, V. Vinsheimius ș.a., toți orientați spre Reformă. Pe lângă ei, au activat și alți umaniști fără înclinații în această direcție, cum ar fi transilvăneanul Jacobus Piso sau Joannes Antoninus Cassoviensis, cu care Henckel a fost în legătură. Istoricii cred că suveranii Ungariei erau receptivi la ideile și noile doctrine ale Bisericii, dar simpatizau mai mult cu învățăturile lui Erasmus decât cu cele ale lui Luther. Această ipoteză ar putea fi susținută de faptul că Erasmus i-a dedicat împăratului Carol Quintul lucrarea *Institutio principis christiani* (1516). În plus, în anul 1525 curtea de la Buda a emis un decret împotriva luteranilor, iar Georg von Brandenburg s-a simțit amenințat și s-a mutat pe un domeniu din Silezia Inferioară⁴⁸. Pe parcurs vom vedea însă cum regina Maria, rămasă văduvă după bătălia de la Mohács, a avut uneori înclinații spre ideile propovăduite de M. Luther.

În perioada în care s-a aflat la Buda, J. Henckel ar fi putut intra în contact cu Erasmus, legătura dintre ei fiind făcută de cunoștința comună Joannes Antoninus Cassoviensis, o perioadă medic al lui Erasmus la Basel.

⁴⁷ Meltzer 1853, p. 39; Fraknói 1872, p. 4.

⁴⁸ *Contemporaries* 2003, p. 176; Csepregi 2005, p. 49-51, 54; Bodnárová 2013, p. 188; Nagy 2013, p. 224; Réthelyi 2016, p. 469; Batka 2019, p. 111. Despre Joannes Antoninus Cassoviensis (cca 1499 - cca 1549), vezi *Slovenský Biografický* 1986, p. 71: s-a născut la Košice prin 1499, a studiat la Cracovia, dobândind în anul 1517 titlul de „magister artium”, apoi la Padova și Tübingen a studiat medicina și a obținut în anul 1524 titlul de doctor. L-a cunoscut pe Erasmus, fiindu-i medic și i-a propagat lucrările, dar și pe alți umaniști, ajungând pentru o scurtă perioadă la Buda, apoi din anul 1525 la Cracovia, unde a fost numit medic regal. A publicat elegii, poezii și a editat diferite lucrări. Vezi și Haraszi Szabó, Kelényi 2019, nr. 634. Despre Jacobus Piso/Pisonis, vezi Haraszi Szabó, Kelényi 2019, nr. 291; *Contemporaries* 2003, p. 94; Glomski 2007, p. 172; Nagy 2017a, p. 87-88; Nagy 2017b, p. 227-240. Din bibliografie rezultă că a studiat la Bologna și Roma, unde l-a cunoscut pe Erasmus, a fost trimis de papii Iuliu al II-lea și Leon al X-lea ambasador în Polonia, a fost tutorele lui Alexius Thurzó, i s-a încredințat educația lui Ludovic al II-lea, regele Ungariei. După bătălia de la Mohács a însoțit-o pe regina văduvă la Bratislava, unde a și murit. Casa sa de la Buda era locul de întâlnire al adepților lui Erasmus: László Szalkay, István Brodarics, Nicolaus Olahus, regina Maria, J. Henckel, Ursinus Velius ș.a.

Într-o scrisoare din 21 ianuarie 1526, J. Antoninus i-a lăudat lui Henckel biblioteca. Prin intermediul lui J. Antoninus a ajuns la Erasmus și prima scrisoare scrisă de Henckel către învățatul olandez; totodată J. Antoninus l-a prezentat pe Henckel ca pe un confident al familiei regale, un mare admirator și colecționar al cărților lui Erasmus, l-a caracterizat ca fiind un învățat care nu-și dorește funcții pe care le-ar fi putut avea, putând să ajungă chiar episcop⁴⁹. Din corespondența Erasmus-Henckel se păstrează patru scrisori scrise de Erasmus și trei de Henckel⁵⁰.

Prima scrisoare a lui Erasmus datează din 7 martie 1526 și argumentează motivele pentru care nu consideră potrivite acțiunile lui M. Luther, criticându-l și atrăgând atenția că l-a sfătuit să aibă de grijă de un astfel de *tam periculosum negocium*. Erasmus află de la J. Antoninus că Henckel este un admirator al său și îi trimite ediția scoasă la *Nouul Testament* și comentariile (*Paraphrases*). L-a considerat pe Henckel un predicator umanist, care propovăduiește adevărul celor spuse de *Evangheliile*⁵¹. În acea perioadă, Erasmus se găsea în polemică cu Luther, criticându-i învățătura teologică, cu care inițial a fost de acord, dar când a văzut că acesta chiar tinde să rupă unitatea Bisericii, s-a exprimat critic față de reformele sale. Rezultatul criticii este discutat în *De libero arbitrio diatribe sive collatio* (Basel, Johannes Frobenius, 1524), la care Luther a reacționat, publicând la sfârșitul anului 1525 lucrarea *De servo arbitrio*. Erasmus a criticat tonul lui Luther și a dat la tipar în anul 1526, tot la J. Frobenius, *Hyperaspites diatribae adversus servum arbitrium M. Lutheri*, care a fost îmbunătățită și a apărut în septembrie 1527 sub forma *Hyperaspites IP*⁵². Acest schimb de „replici” dovedește pasiunea celor doi învățați cu care au sperat să explice problemele din Biserica pe care amândoi au servit-o cu mult zel și entuziasm, dar cu viziuni diferite.

Henckel a petrecut doar câteva luni la Buda, nu i-a plăcut atmosfera și a revenit la Košice în luna martie 1526, în ciuda protestelor reginei care, pentru a-l face pe Henckel să rămână, i-a oferit diferite beneficii. Se poate ca regina să-i fi cerut papei în aprilie 1526, prin intermediul nunțiuului papal Burgio, un favor special tocmai pentru confesorul său J. Henckel. După Mohács, când regina a fost nevoită să se retragă cu curtea de la Buda, l-a chemat din nou pe Henckel care, inițial, nu a dat curs invitației reginei. Istoriografia menționează că în aceeași perioadă ar fi refuzat și oferta lui Ioan

⁴⁹ Bauch 1884, p. 605; Réthelyi 2010, p. 158; Nagy 2013, p. 225.

⁵⁰ Nagy 2013, p. 222. Trei dintre scrisorile lui Erasmus sunt cuprinse în anexa din Fraknói 1872, p. 12-17, 23-25. Vezi, de exemplu, și *Opus epistolarum* 1926, nr. 1672.

⁵¹ Bauch 1884, p. 606; Fraknói 1872, anexa 1, p. 12-17.

⁵² Nagy 2013, p. 225-226; Nagy 2017a, p. 86-87. Vezi și Gündisch 1985, p. 270-271.

Zápolya, rivalul reginei, care i-ar fi promis chiar un episcopat⁵³. Z. Csepregi a susținut că J. Henckel a făcut primii pași spre Reformă în anul 1527, iar autoarea M. Bodnárová a amintit că literatura mai veche îl consideră pe Henckel ca fiind primul predicator protestant din Košice. Având la bază convingerile sale, în această perioadă a renunțat la beneficiile clericale, la funcțiile de prepozit de Eger, arhidiacon de Torňa, care i-ar fi asigurat un trai decent, și ar fi vrut să-l viziteze pe Erasmus, dar nu a primit încuviințarea de la I. Zápolya⁵⁴.

Insistențele reginei l-au făcut să-și reconsidere poziția și să accepte într-un târziu revenirea la curte. Despre această știre se păstrează și o scrisoare din 31 mai 1528, adresată de regină orașului Košice, în care Maiestatea Sa anunță orașul despre acordul lui J. Henckel de a părăsi funcția de paroh la Košice pentru cea de preot al curții, cerând totodată oficialităților să-i găsească un înlocuitor; comunitatea a păstrat postul vacant timp de un an, în speranța că Henckel se va răzgândi, așa cum a făcut prima dată⁵⁵. Ajuns din nou în preajma reginei, despre care J. Henckel ar fi spus că avea mare nevoie de cuvântul Domnului, a reluat și corespondența cu Erasmus în iulie 1528. Rămasă văduvă, regina se consola citind din cărțile sfinte și din lucrările lui Erasmus⁵⁶.

La câteva luni după înfrângerea de la Mohács, M. Luther i-a dedicat reginei Maria o scriere. Este vorba de *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn*⁵⁷. Consolarea scrisă ar fi fost tipărită fără știrea reginei și a alarmat întreaga curte. La data de 12 aprilie 1527, regele Ferdinand, fratele reginei, îi cerea să-i explice cum i-a permis lui M. Luther să presupună că ea ar fi atrasă

⁵³ Bauch 1884, p. 607; Fraknói 1872, p. 5, 7, vezi și anexa 2, p. 17-18, unde se găsește scrisoarea lui Henckel trimisă magistrului Andreas, secretar al orașului Košice, despre oferta reginei pentru el: *Hera nostra rursum mouet, ut maneam secum, offert preposituram maiorem ecclesie Agriensis, et ultra annuam commoditatem. Ego vero nec episcopatu mouebor, sed delectabor in domino cum mediocri hac condicione*; Csepregi 2005, p. 54-56; Réthelyi 2010, p. 157; Csepregi 2012, p. 90; Nagy 2013, p. 224.

⁵⁴ *Contemporaries* 2003, p. 176; Csepregi 2012, p. 90; Bodnárová 2013, p. 189-190. Despre renunțarea la beneficiile clericale vorbește și Nagy 2013, p. 226-227, unde autorul oferă informații dintr-o scrisoare trimisă de L. Cox lui Erasmus (28 mar. 1527), prepozitura de Eger îi aducea anual lui Henckel 1000 aurei, iar arhidiaconatul de Torňa 300.

⁵⁵ Bauch 1884, p. 609; Fraknói 1872, vezi anexa 4, p. 19-20; Réthelyi 2010, p. 157; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161.

⁵⁶ Bauch 1884, p. 609.

⁵⁷ Vezi online https://books.google.ro/books?id=swlNAQAAMAAJ&pg=RA1-PA369&lpq=RA1-A369&dq=Vier+tr%C3%B6stliche+Psalmen+an+die+K%C3%B6nigin+zu+Ungarn&source=bl&ots=2vfKc5eWBj&sig=ACfU3U0akw_LOKrvsi7DvcX7hnW_YzwbBQ&hl=r o&csa=X&ved=2ahUKEwjamZD_17PoAhULqYsKHQ0FABIQ6AEwB3oECAYQAQ#v=onepage&q=Vier%20tr%C3%B6stliche%20Psalmen%20an%20die%20K%C3%B6nigin%20zu%20Ungarn&f=false, accesat la 29.05.2023.

de învățăturile sale, familia fiind catolică. Totuși, este cunoscut faptul că regina cunoștea și traducerea *Bibliei* în limba germană făcută de Luther⁵⁸. I se cerea reginei să nu mai citească lucrările lui Luther și să aibă de grijă și de curtenii săi. Reîntors la curte, J. Henckel i-a cerut lui Erasmus într-o scrisoare din 18 iulie 1528, scrisă din Sopron, să o consoleze pe regina văduvă printr-o lucrare. Este posibil că încercarea lui J. Henckel nu era atât de a o consola pe regină, cât de a slăbi influența lui Luther și de a se încadra cumva în cerința regelui Ferdinand față de sora sa⁵⁹. În plus, acest efort din partea lui Henckel dovedește și poziția lui față de învățătura lui Luther. Erasmus i-a dedicat reginei scrierea intitulată *Vidua Christiana*, iar din scrisoarea scrisă din Sopron rezultă că Henckel a fost comanditarul și, se prea poate că, fără intervenția sa, lucrarea să nu fi văzut lumina tiparului. Din schimbul de scrisori rezultă nemulțumirea lui Erasmus față de rezultat, faptul că nu i-a fost ușor să adune materialul și nici să-l compună⁶⁰. Răspunsul din 13 aprilie 1530 dat de Henckel din Linz, unde pe atunci se afla regina, denotă nu doar mulțumirea reginei față de textul consolării, cât și a doamnelor de companie care, pentru că nu știau latină, l-ar fi rugat pe J. Henckel să o traducă în germană. În semn de apreciere pentru efort, Henckel îi va trimite lui Erasmus un pocal de aur, pe care l-a primit de la Georg von Brandenburg și care ar fi aparținut tatălui acestuia⁶¹.

În parohia din Košice comunitatea a păstrat vacant locul de paroh timp de un an și cu trecerea timpului a încercat să afle care era noua poziție a lui Henckel față de oraș, trimițând la el o delegație. Henckel a refuzat oferta. Răspunsul negativ trebuie legat și de scrisoarea reginei către orașul Košice din al cărei conținut rezultă refuzul acesteia de a-l elibera din funcție⁶². Un

⁵⁸ Csepregi 2005, p. 57; Réthelyi 2005, p. 23; Nagy 2013, p. 228-229; Réthelyi 2016, p. 469; Batka 2019, p. 111.

⁵⁹ Nagy 2013, p. 229; Nagy 2016, p. 167.

⁶⁰ Vezi scrisorile citate de Nagy 2013, p. 229: Basel, 26 febr. 1529, Erasmus către Henckel, Freiburg, 2 nov. 1529, Erasmus către Henckel; Huizinga 1974, p. 251; Réthelyi 2016, p. 469; Nagy 2017a, p. 93-94.

⁶¹ Bauch 1884, p. 616; vezi și *Opus epistolarum* 1934, p. 420, nr. 2309, Henckel către Erasmus, Linz, 13 apr. 1530: *Mitto tibi poculum quoddam, exile quidem illud, sed quod summo quondam Principi, horum videlicet Marchionum a Brandenburg parenti, in deliciis fuit; id oro ut placer tibi sinas*; Nagy 2013, p. 229-230.

⁶² Fraknoi 1872, anexa 5, p. 20-21, Znojmo, 5 mai 1529: *Fidelis noster Venerabilis Johannes Henkel, Plebanus Vester, Concionator autem et confessor noster, dum ad nostrum commissionem anno superiore se ad nos et servicia nostra contulisset, voluit eo ipso statim tempore, ut vobis non est incognitum, se plebanatus isti cassovinesi abdicare, arbitratus se non posse absentem cura animarum, et officio plebanie satisfacere [...]. Nos eum a nostris servicijs hoc tempore abscondere non permisimus, cuius scilicet opera simus necessarie. Quare quemadmodum ex Literis ipsius ad vos datis intelligetis, potestis ipsius loco iuxta antiquam consuetudinem et libertatem, alium in Plebanum vestrum doctum virum et sufficientem eligere*” și anexa 6, p. 21-22,

răspuns asemănător a primit și delegația orașului Levoča, care a venit la Linz și i-a oferit lui Henckel funcția de paroh rămasă liberă în oraș după moartea fratelui său Sebastian; a refuzat-o chiar dacă locuitorii orașului l-au ales în funcție în unanimitate⁶³.

Regina a dorit să recompenseze devotamentul lui Henckel, obținând de la fratele ei, regele Ferdinand, beneficii bisericești fără vreo îndatorire la Wrocław, în Silezia. Ele urmau să-i asigure lui Henckel suficiente venituri pe care curtea ei nu le putea oferi, fiind lipsită de resurse financiare și, după bătălia de la Mohács, aflată într-un exil constant (Bratislava, Znojmo, Linz, Passau etc.). În aceste condiții, Jacob von Salza, episcopul de Wrocław, i-a încredințat demnitatea de canonic în catedrala din localitate, plus parohia din Świdnica (Polonia). Cu această ocazie, J. Henckel a întreprins călătoria spre Silezia. Peripețiile trăite au fost relatate într-o scrisoare de Nicolaus Olahus, cunoscut de-al lui J. Henckel⁶⁴. Obținerea de beneficii într-o biserică catolică,

răspunsul dat de J. Henckel comunității din Košice; vezi și Bauch 1884, p. 613-614; Frimmová 2000, p. 164; Nagy 2013, p. 230.

⁶³ Despre Sebastian Henckel vezi mai sus. Wagner 1774b, p. 154-155: *Anno MDXXIX Die IX Novembris, quae erat feria quarta ante Martini, venerabilis dominus magister Sebastianus Henckel plebanus Leutschoviensis solvit carnis debitum inter horam septimam, & octavam post meridiem, qui fere septem annos fuit plebanus [...]. Item nota quod fuerit vir omni laude dignus, & verae Pater Patriae nuncupandus; nam pauperum fuit adjutor, miserorum protector, divitum consocius, & breviter, nemini odiosus, nisi Lutheranis [...]. Et nota quod Lutherani, quorum pro tunc maxima erat copia Leutschoviae, summo persequabantur odio, & livore mitissimum virum [...]. [...] Item die XV Novembris unanimi consensu totius civitatis, ex instinctu, ut pie creditur, Spiritus Sancti electus est in plebanum Leutschoviensem, venerabilis, & egregius doctor dominus Joannes Henczel pro tunc praedicator Mariae Reginae Ungariae, relictae Ludovici regis. [...] Anno MDXXX Valentinus famulus civitatis rediit de Lintz missus a deputatis cum literis feria 2 post Dorotheae, in quibus literis Domini scripserunt, quomodo venerabilis dominus doctor Joannes Henczel benigne suscepit plebanatum, quantum in se erat; sed sine consensus reginae Mariae non audebat abire, quae postquam rescivit consensum ejus, nequaquam ipsa consentire voluit; sed eum apud se manere voluit, ideo frustra est spes nostra*; Bauch 1884, p. 614-615; Fraknói 1872, p. 9; Frimmová 2000, p. 164; Réthelyi 2010, p. 159; Bodnárová 2013, p. 190.

⁶⁴ Bauch 1884, p. 614, 623; Csepregi 2005, p. 58; Réthelyi 2010, p. 118; Nagy 2013, p. 230. Scrisoarea, datată la Znojmo, 19 iulie 1529, a fost scrisă de N. Olahus către J. Henckel și relatează cum Henckel a fost jefuit de hoți lângă Wrocław, cum i s-a furat calul dat chiar de Olahus; continuă amintind cupa pe care dorea să o trimită lui Erasmus (despre care am vorbit mai sus), concluzionând că a fost bine că nu a avut alte lucruri de valoare asupra sa pentru că i-ar fi fost furate și ele. Vezi Fraknói 1872, anexa 9, p. 25-26; Szilágyi 2018, p. 68-69, nr. 14. Pocalul de aur care a ajuns la Erasmus este menționat într-o scrisoare a acestuia către N. Olahus; vezi Szilágyi 2018, p. 142, nr. 78; Freiburg im Breisgau, 7 iul. 1530. Bibliografia despre viața și activitatea lui Nicolaus Olahus (1493-1568) este deosebit de amplă, s-au scris cărți, articole sau teze de doctorat. Amintim aici: Firu, Albu 1968; Gyöngyvér 1999; Capoianu 2000; Capoianu 2002; Popa-Gorjanu 2009. Și Olahus a fost un mare admirator al lui Erasmus. S-a păstrat parțial corespondența lor. Vezi *Opus epistolarum* 1938, nr. 2390, 2391, 2393; Firu, Albu 1968, p. 150-192; Szilágyi 2018, nr. 77, 78, 87, 88,

recte catedrală, nu ar fi fost posibilă dacă Henckel ar fi îmbrățișat Reforma, așa cum amintește istoriografia maghiară.

Reîntors la Linz, unde se găsea curtea suveranei, J. Henckel împreună cu regina l-au rugat pe Erasmus să participe la dieta de la Augsburg, ocazie cu care s-ar fi putut întâlni personal. Am relatat în rândurile de mai sus despre dorința lui Henckel de a-l cunoaște pe Erasmus, dar și despre faptul că și regina aprecia mult scrierile umanistului. Dieta ar fi urmat să discute pașii care trebuiau întreprinși de curțile europene în încercarea de a stopa înaintarea otomanilor. Însă punctul central al discuțiilor s-a axat pe o cu totul altă direcție: găsirea unui mod de a uni cele două tabere, a vechii și a noii credințe, care scindau deja Biserica. Ambele grupări așteptau autoritatea lui Erasmus, care a rămas însă credincios principiului de a nu fi atras în controverse și, fiind fidel concepțiilor sale, nu s-a prezentat. Lipsa lui de la dietă a fost considerată una dintre cauzele care ar fi dus la eșecul întâlnirii⁶⁵. Printre adepții săi prezenți și activi în cadrul dietei s-a numărat și J. Henckel, care l-a informat prin scrisori despre derularea evenimentelor: i-a descris cum a decurs întâlnirea cu Henrich Eppendorfer, adversarul lui Erasmus, pe care el, Henckel, a tot încercat să o evite, ce părere negativă i-a făcut și întâlnirea cu Johannes Eck, un mare critic al Reformei, cel care a răspândit ideea potrivit căreia J. Henckel ar fi trecut în tabăra reformatorilor. Henckel nu s-a alăturat niciuneia, dar dacă ar fi trebuit, s-ar fi înscris mai degrabă în cea a lui Ph. Melancton decât în cea a lui Eck. Încercând să caute o unitate între reformă și umanismul creștin, J. Henckel a dialogat și cu Ph. Melancton, cu reformatorii din Strasbourg, A. Capito și M. Bucer, a avut contact chiar și cu Luther și din această cauză a fost acuzat mai târziu de erezie⁶⁶. În scrisoarea trimisă lui Erasmus, Henckel a adus în discuție viitorul traseu al curții reginei care ar duce spre Țările de Jos: *Rumor est nos in Brabanciam transferre domicilium*⁶⁷. Ceea ce Henckel nu a precizat, deoarece nu știa la momentul respectiv, a fost faptul că el nu urma să o însoțească pe regina numită guvernatoare în Țările de Jos în locul mătușii sale Margareta, decedată de curând.

92, 97, 104, 118, 145, 190, 210, 216 etc. Pentru activitatea sa la curtea reginei Maria, vezi Nagy 2012, p. 184-197.

⁶⁵ Bauch 1884, p. 616; Fraknoi 1872, p. 10; Huizinga 1974, p. 181; Zweig 1975, p. 169, 174; *Contemporaries* 2003, p. 176; Réthelyi 2010, p. 159; Bodnárová 2013, p. 190-191; Nagy 2013, p. 231.

⁶⁶ *Opus epistolarum* 1938, nr. 2392, p. 58-59; Augsburg, 1 oct. 1530, J. Henckel către Erasmus. *Contemporaries* 2003, p. 176; Csepregi 2011, p. 134; Csepregi 2012, p. 80; Csepregi 2017, p. 168; Nagy 2017a, p. 94-95.

⁶⁷ *Opus epistolarum* 1938, nr. 2392, p. 60.

În contextul participării lui Henckel la dietă, V. Fraknoi s-a referit la o lucrare scrisă de Henckel în care încerca să facă pace între cele două confesiuni și pe care Ph. Melancton ar fi vrut să i-o trimită lui M. Luther. Acesta a fost un element suplimentar care a atras asupra lui Henckel acuza că ar fi vrut să treacă la protestantism. În momentul în care împăratul Carol Quintul a numit-o pe regina Maria, sora sa, regentă în Țările de Jos, i-a cerut să-i elibereze din funcții pe unii curteni, printre care și pe Johannes Henckel, tocmai din cauza unor astfel de zvonuri⁶⁸. Regina s-a despărțit greu de confesorul ei, însă J. Henckel avea în Silezia viitorul asigurat prin mijlocirea regelui Ferdinand. Nu s-a mai întâlnit cu regina niciodată, dar prin intermediul prietenului său N. Olahus, care i-a luat locul în suita reginei, a fost la curent cu evenimentele la care participa împreună cu curtea.

Ultimii ani din viață

Istoriografia nu păstrează prea multe informații despre ultimii ani din viața lui Henckel. Steaua sa a început să apună în momentul despărțirii de curtea reginei Maria. A ajuns în Silezia la începutul anului 1531 și s-a prezentat capitlului din Wrocław pentru a-și lua în primire postul. Z. Csepregi a relatat despre existența unei hotărâri a capitlului prin care fiecare nou membru trebuia să jure că va lupta împotriva învățăturilor lui Luther, Zwingli, Ocolampadius și ale anabapțiștilor. J. Henckel nu s-a opus, mai ales că în comunitate existau zvonuri că ar fi fost luteran, iar un astfel de jurământ i-ar fi curățat imaginea dacă ar fi fost nevoie. A rămas credincios catolicismului sau nu? Tindem să credem că da, deoarece un erudit de statutul său nu ar fi depus un astfel de jurământ. În Silezia și-a petrecut ultima parte a vieții până în anul 1539 când a murit. A suferit din cauza îndepărtării sale din preajma reginei și a problemelor de sănătate (podagră) pe care le-a avut și în tinerețe⁶⁹. A îndeplinit inițial și funcția de preot la Świdnica, însă în anul 1533 a renunțat la ea din cauza sănătății șubrede. Hotărârea a fost mai veche, amintind de aceasta într-o scrisoare din 24 septembrie 1532 trimisă lui N. Olahus, în care îi cerea totodată sfatul pentru a putea intra în posesia ajutorului bănesc care îi fusese promis de regină⁷⁰.

⁶⁸ Fraknoi 1872, p. 11; Bauch 1884, p. 622; *Contemporaries* 2003, p. 176; Csepregi 2005, p. 59; Réthelyi 2010, p. 160; Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161; Komorová, Saktorová 2012, p. 198; Bodnárová 2013, p. 191; Nagy 2013, p. 232; Komorová 2017, p. 245.

⁶⁹ Fraknoi 1872, anexa 8, p. 25, Erasmus către Henckel, 2 nov. 1529: *Tibi cum podagra rem esse, vehementer doleo; Opus epistolarum* 1934, p. 419-420, nr. 2309, Henckel către Erasmus, Linz, 13 apr. 1530: *Podagra mea hoc anno tribus aut quatuor diebus tantum me deiecit*; Bauch 1884, p. 624; Csepregi 2005, p. 59; Nagy 2013, p. 230.

⁷⁰ Fraknoi 1872, anexa 10, p. 26-28; Szilágyi 2018, p. 354-355, nr. 277, J. Henckel către N. Olahus, Świdnica, 24 sept. 1532: *Carissime Domine ac Frater, frequens in valetudo mea et ingravescens aetas facit, ut verear, ne munus pastorale, quod ad mandatum regiae maiestatis*

În această scrisoare și în alte câteva scrise de cunoștinții săi a fost amintit un nepot al său, tot Johannes Henckel, dar Junior, pe care Z. Csepregi l-a considerat văr; totuși din documente rezultă că era fiul fratelui său Konrad, deci îi era nepot⁷¹. Johannes Henckel Junior (1513-1565) s-a născut la Levoča și este considerat de istoriografia de limbă maghiară drept primul student maghiar cunoscut care a învățat la Universitatea din Leuven. Inițial nu și-a văzut de studii, a adunat datorii, dar apoi s-a dedicat învățaturii, iar în anul 1538 a dorit să plece cu un prieten pentru a învăța în Italia⁷².

Apariția acestui nepot în viața unchiului său este foarte importantă deoarece, de la un moment dat, umanistul J. Henckel a început să-și înregistreze cărțile cu titulatura „Johannes Henckel Senior”⁷³. Din punct de vedere cronologic, prima mențiune a nepotului J. Henckel Junior am găsit-o în scrisoarea trimisă de Maciej Przybyło lui N. Olahus în care îi cerea acestuia să îi amintească reginei de nepotul lui Henckel⁷⁴. O a doua mențiune a apărut în scrisoarea amintită anterior (24 septembrie 1532), în care J. Henckel îi relatează lui N. Olahus că mesagerul scrisorii era de fapt nepotul său pe care, cu ajutorul reginei, ar vrea să-l trimită la studii la Leuven sau Köln, ca apoi să-i fie de folos acesteia, cerându-i lui Olahus să-l ajute în această privință și, totodată, să-l recomande reginei⁷⁵. La data de 7 ianuarie 1533, Rutger Ressen

domini mei clementissimi et vocationem senatus et communitatis Schweidniciae administro relinquere et Vratislaviam redire cogar, ubi quam aegre et difficulter sumptus tollerare potero [...]. Pensio etiam illa, qua mihi reginalis maiestas domina mea gratiosissima ex Hungaria providit, ad proximum divi Michaelis diem de integro anno soluta et propter praesentium temporum difficultatem repraesentata non sit.

⁷¹ Csepregi 2012, p. 83; Szilágyi 2018, p. 355, nr. 277: [...] *nepos ex fratre meo* [...].

⁷² Pallos 2010, p. 167-175. Réthelyi 2010, p. 160. Din păcate, Haraszi Szabó, Kelényi 2019 au cercetat matricolele din Italia numai până în anul 1526; nu putem aprecia cu certitudine dacă nepotul lui Henckel a și ajuns acolo la studii, decât bazându-ne pe bibliografia citată.

⁷³ Vezi Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj, cota R 86608, „Aeneae Silvii Senensis: *De Bohemorum origine ac gestis historia, uariarum rerum narrationem complectens cui nunc primum copiosus accessit index quo facilius studioso lectori sit obviam quicquid de unaquaque re cuius in hoc libello fit mentio sare desiderat. Coloniae*, apud Heronem Alopecium. ANNO M D XX IIII [1524]”: F. A2 „Johannis Henckelli senioris sum”; cota C 56031: „Albertus Magnus: *Super Marci Euangeliare postilla*. Hagenau, Henricus Gran. 1505”: „Johannis Henckelli senioris sum”.

⁷⁴ Szilágyi 2018, p. 345, nr. 266: Wrocław, 14 sept. 1532: *Ex Hungaris solus doctor Henkel mihi consuetudine extat, quem una cum eius nepote serenissimae maiestati commendabis* [...]. Despre Maciej Przybyło, vezi https://pl.wikipedia.org/wiki/Maciej_Przyby%C5%82o, accesat la 25.03.2020.

⁷⁵ Szilágyi 2018, p. 355, nr. 277: *Adolescens vero, qui hasce Dominationi Vestrae litteras reddidit Ioannes Henckellus iunior, nepos ex fratre meo* [...]. *Cum isto ad reginalem maiestatem mittendum putavi, ut maiestatis suae liberalitate ac patrocinio Lovanii aut Coloniae sub bonis praeceptoribus inchoata, coepaque sua studia absolvat, quo commodius rectiusque deinde maiestati suae servire valeat.*

din Leuven îl anunța pe N. Olahus că l-ar fi primit cu plăcere pe J. Henckel cel Tânăr dacă ar fi avut spațiu suficient⁷⁶. Discuția este continuată în răspunsul dat de N. Olahus la scrisoare, în care îl roagă să-l ajute pe J. Henckel cel Tânăr să nu ajungă într-un anturaj nepotrivit⁷⁷. Pe baza acestor informații se poate afirma cu și mai mare siguranță că J. Henckel dacă ar fi trecut la protestantism, nu ar fi încercat să-și trimită nepotul la o școală catolică (Leuven, Köln).

Curioasă este o altă descoperire făcută de urmașii familiei Henckel din America, cei care, în primele decenii ale secolului al XX-lea, își căutau înaintașii în Europa. Aceștia au descoperit în matricola Universității din Wittenberg, care, în acea perioadă, era un puternic centru protestant, un nume interesant. „Joannes Henckel” apărea ca student la universitate, înmatriculat fiind la 23 noiembrie 1540. În periodical scos de ramura americană a familiei Henckel este precizat faptul că ar fi fost vorba de fiul lui J. Henckel, personajul principal al studiului nostru⁷⁸. Aceasta este o informație falsă, fiindcă istoriografia central-europeană, care a tratat biografia lui J. Henckel, legăturile acestuia cu erudiții vremii, implicarea lui în viața culturală, religioasă, chiar politică, nu a amintit niciodată și nicăieri existența unui urmaș direct al umanistului. În plus, și statutul său de preot erudit, implicat în viața culturală, politică, diplomatică a epocii, îl împiedica. Nu putem afirma că acest J. Henckel, student la Wittenberg, ar fi unul și același cu nepotul său despre care literatura de specialitate afirmă că a studiat la Leuven și ar fi dorit să studieze și în Italia (teritoriu catolic), nici că ar fi un alt membru al familiei cu nume similar.

Și din Silezia J. Henckel a corespondat cu Erasmus. Ultima scrisoare păstrată a fost înregistrată în anul 1533, când Erasmus i-a scris la 24 martie un fel de scrisoare de rămas-bun, de testament literar; cu siguranță au existat și altele care însă s-au pierdut. Erasmus a murit în anul 1536, dar în ultima

⁷⁶ Szilágyi 2018, p. 385, nr. 311: *Perlibenter admissem in aedes meas Ioannem tuum, si aliquo pacto locum habuissem. [...] Rogavi dominum Petrum canonicum Moguntinum, ut ipse admitteret illum in contubernium suum, id quod et tui et nostril causa non gravate fecit. Erit ibi optime.* Despre Rutger Ressen vezi https://fr.wikipedia.org/wiki/Rutgerus_Rescius, accesat la 25.03.2020.

⁷⁷ Szilágyi 2018, p. 386, nr. 312, Bruxelles, 10 ian. 1533: *Perge iuvenem hunc tuis monitis praeceptisque fovere, ne tirunculus et plane apud vos hospes in aliquam malam incidat societatem, adolescentibus pestem perniciemque.*

⁷⁸ *Henckel Family* 1926, p. 11. Informația s-ar găsi în *Album Academiae Vitenbergensis*, vol. 1, p. 186. Vezi, pentru clarificare, matricola de la Wittenberg în variantă digitalizată <https://digital.bibliothek.uni-halle.de/hd/content/pageview/2450781>, accesat la 11.07.2023, f. 149r: „Joannes Henckel, Cunradus Henckel Leutschouiensis”.

scrisoare parcă și-a vestit moartea, a amintit prietenii de altădată, boala care îl chinuia, lucrările pe care le-a scris⁷⁹.

G. Bauch a fost singurul autor care a relatat despre o posibilă întoarcere a lui J. Henckel la Košice. Comunitatea de acolo i-a cerut în multe rânduri lui Henckel să revină și să o păstorească. Iar cum el nu s-a simțit bine în Silezia, ar fi acceptat funcția. G. Bauch nu specifică niciun an și niciun alt amănunt⁸⁰. Dacă într-adevăr s-a întors la Košice, nu am reușit să aflăm din izvoare. Cert este că a murit la Wrocław la data de 5 noiembrie 1539, fiind înmormântat în catedrala Sf. Ioan Botezătorul din localitate. Executori testamentari au fost doi prieteni, Matthias Auctus și Petrus Prockendorf, care au și pus placa funerară pe mormânt⁸¹.

Despre confesiunea lui J. Henckel de la sfârșitul vieții s-a discutat în literatura de specialitate maghiară, unde în secolul al XIX-lea a exista un curent care îl considera protestant. Din corespondența păstrată cu Erasmus rezultă afinitatea lui Henckel spre Erasmus și filosofia pe care s-a bazat acesta întreaga sa viață. Până în anii 1529-1530, când a murit fratele său, Sebastian, preot catolic la Levoča, și când orașul a trimis o delegație la Henckel în încercarea de a-l convinge să revină, J. Henckel susținea cu siguranță religia catolică. Catolicii din Levoča cereau un alt preot de aceeași confesiune cu precedentul. După aceste întâmplări tindem să credem că a rămas catolic. În acele vremuri un om de cultura sa nu ar fi fost în stare să-și nege confesiunea și apoi, odată ajuns la Wrocław, să jure că va lupta împotriva protestantismului, potrivit jurământului pe care a trebuit să-l depună. Modul său de gândire a fost apropiat de cel al lui Erasmus care, atunci când a observat încotro se îndreaptă învățătura lui M. Luther, s-a îndepărtat, nu a mai dorit să intre în controverse, neparticipând nici la dieta de la Augsburg (1530), unde s-a așteptat punctul său de vedere.

⁷⁹ *Opus epistolarum* 1941, p. 183-184, nr. 2783, Freiburg, 24 mar. 1533: *Inter plurimos annos nullus hoc fuit iniquior, curis domesticis molestissimus, et multorum magnorum amicorum morte funestus [...]. Autumno non aegrotabam, sed languebam: per hyemem sat commode valui. Recognoui scholia in Hieronymum, qui Lutetiae rursus excusus est. Recognoui Adagiorum opus, cui adieci ferme quinque centurias. Colloquiis duo adiecimus. Vertimus ex Chrysostomo homilia octo antea non versas. Scripsimus explicationem symboli Apostolici.*

⁸⁰ Bauch 1884, p. 626. Informația a fost preluată parțial de la Bauch, probabil de Béres 2009, p. 32-64; vezi și <https://www.uni-miskolc.hu/-egyhtort/cikkek/beresgyula2.htm>, accesat la 6.06.2023 și Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 161, din păcate autoarele nu citează sursa.

⁸¹ Inscripția se găsește la Czvittinger 1711, p. 167, și Meltzer 1835, p. 44: *Johannes Henckelius, Leutschoviensis, / Iurium Doctor, hoc sub saxo conditus meliorem vitam / expectat V. Novembr. A. MDXXXIX / Petrus Prockendorff J. V. D. Canonicus Vratislaviensis / et Mathias Auctus, Medicinarum Doctor / Venerabili et Praeclaro Viro, / D. Joanni Henkelio, / Decretorum Doctori, Canonico hujus Ecclesiae / Exstructores F. F. Anno MDXL; Fraknói 1872, p. 12; Bauch 1884, p. 626; Monok 2011, p. 24; Bodnárová 2013, p. 191; Nagy 2013, p. 233.*

Erasmus și adepții săi, printre care s-a numărat și J. Henckel, s-au străduit să obțină o reformare, dar una pe o cale amiabilă, de înțelegere – ecumenică, considerând „că niciuna din părerile aflate în conflict nu poate exprima complet adevărul”⁸². Filosofia lui Henckel era mai degrabă a unui adept al unității Bisericii, al căutării adevărului, al îndreptării greșelilor, într-un cuvânt a unui umanist.

Opera lui Johannes Henckel

Modul de gândire al umaniștilor cunoscuți de J. Henckel – J. Piso, J. Ant. Cassoviensis, N. Olahus, L. Cox, chiar Erasmus pe care îl știa prin intermediul scrierilor – nu este greu de analizat, el rezultând din opera lor. În privința lui J. Henckel, acest fapt devine dificil deoarece, deși a scris câteva lucrări, ele sunt cunoscute doar din bibliografii și unele sunt doar probabile.

În perioada șederii în Silezia, J. Henckel este menționat de bibliografiile poloneze și ca autor de lucrări, nu doar cleric și diplomat, roluri cu care am fost obișnuiți cât s-a aflat în anturajul reginei Maria. În anul 1534 i-a apărut la Wrocław o predică în limba germană⁸³. Lucrarea nu figurează în nicio bibliotecă, însă am găsit câteva mențiuni despre tipograf.

Adam Dyon/Dion/Dian a fost originar din Nürnberg, unde se presupune că a activat ca tipograf. În anul 1518 a sosit la Wrocław, așezare cu care a avut și anterior legături. Printre lucrările tipărite de el se găsesc câteva care îl aveau autor pe M. Luther. Tipărirea de lucrări cu caracter reformator a atras după sine interzicerea activității pentru o perioadă, urmând ca din anul 1521 să scoată totuși în mare parte lucrări cu același conținut. Pentru intervalul 1531-1534 se păstra în anul 1804 informația că A. Dyon ar fi fost deja mort, iar tipografia a fost condusă de soția sa, care, în 1534, a scos culegerea de predici a lui J. Henckel. Nu se cunosc alte informații despre soarta tipografiei⁸⁴.

În anul următor, lui Henckel i-a fost tipărită, la Cracovia, o lucrare scrisă în spiritul gândirii erasmice, care figurează în *Bibliografia Veche*

⁸² Huizinga 1974, p. 215.

⁸³ „Acht nuczliche vnd fast trostliche predigten, wie sich eyn Christen, ynn kranckens vnd sterbens nöten halden sol, Auff das Euangelium, von dem sehr krancken weyb, vnd gestorbenen tochter Jairi des öbersten der Schulen, von dreyen Euangelisten beschrieben. Johannis Henckel. Breslaw, 1534”. La sfârșit se găsește informația: „Gedruckt yn der koniglichen Stadt durch die Adam Dyonin, Im Jahr MDXXXIII. in 4, [52p.]”. Vezi Csepregi 2012, p. 80; Komorová, Saktorová 2012, p. 198; Nagy 2013, p. 222; Komorová 2017, p. 245.

⁸⁴ Vezi și <https://www.deutsche-biographie.de/sfz12180.html?language=en>, accesat la 6.06.2023; https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Dyon, accesat la 29 mai 2023; Mańko-Matysiak 2004, p. 9-11.

*Poloneză*⁸⁵. Lucrarea este menționată de istoriografia modernă fără explicații⁸⁶. Am găsit-o online și conține rugăciuni adresate Domnului pentru sănătate mintală și trupească, viață eternă, unitate a doctrinei și a Bisericii, victorie, caritate, credință, speranță, milă etc. și reprezintă crezul lui Henckel⁸⁷. Acestea sunt cele două lucrări care îl au ca autor sigur pe J. Henckel.

Începând cu secolul al XIX-lea, istoriografia i-a atribuit lui J. Henckel câteva lucrări despre care circulau informații încă pe timpul vieții sale, dar fără specificarea titlurilor.

Am amintit mai sus o posibilă lucrare scrisă de J. Henckel, menționată de V. Fraknoi fără alte amănunte, în care autorul discuta eventualitatea încheierii păcii între susținătorii celor două confesiuni (catolică și reformată) și pe care Melancton ar fi vrut să i-o trimită lui Luther. O astfel de scriere, în cazul în care a existat, trebuie să fi fost redactată în preajma dietei de la Augsburg, când a amintit-o și Fraknoi. Aceasta nu s-ar încadra perioadei din Silezia, când a scris cele două lucrări, de mai sus, menționate de bibliografie.

Despre o scriere cu un conținut asemănător a vorbit și G. Bauch, oferind mai multe informații: Ambrosius Moibanus, protestant de seamă din Wrocław, ar fi pus mâna pe un manuscris de-al lui J. Henckel în care discuta importanța religiei și, considerând că tratează protestantismul, ar fi trimis-o spre tipărire la Wittenberg; neaflând nicio veste despre tipăritură, i-a cerut lui Johannes Crato să se ocupe de realizarea tiparului. A. Moibanus vedea scrierea ca pe o armă împotriva catolicilor, a colegilor lui J. Henckel. Dar J. Henckel

⁸⁵ *Soliloquium sive precatio pia ad Deum patrē cum peccatorum confessione atq. malorum quibus in hac vita subinde affligimur enumeration, venie gratiarumq. dei imploratione ex canonicis scripturis decerpta. Per Joannem Henckel Cano. Vratislaviē. Excudebat Cracouię Florianus Vnglerius, Anno à Christo nato 1535*, vezi Bibliografia Veche Poloneză, vol. XVIII, p. 95, la https://www.estreicher.uj.edu.pl/skany/?dir=dane_indeks|18, accesat la 6.06.2023; Csepregi 2012, p. 80.

⁸⁶ Komorová, Saktorová 2012, p. 198; Nagy 2013, p. 222; Komorová 2017, p. 245. Un amănunt în plus oferă Muckenhaupt, Rozsondai 2011, p. 162-163. Autoarele specifică faptul că ar putea fi vorba de o lucrare teologică despre care istoriografia, fără să o numească, presupune că i-ar fi trimis-o Henckel lui Melancton, pentru a ajunge mai apoi la Luther. Totodată fac trimitere la *Régi Magyar könyvtár III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem Magyar nyelvű nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, 1-2 kötet, Budapesta, 1896-1898, nr. 312 (RMK III. 312), unde ar figura lucrarea. Sub acest număr se găsește o altă lucrare: „Donati (Aelii), [...], de octo partibus orationis Methodus, Claudiopoli excudebat Caspar Heltus”; de fapt nici Henckel, nici lucrarea sa nu apar în RMK decât la indicele care se găsește la sfârșitul celui de-al doilea volum, la p. 792.

⁸⁷ Lucrarea poate fi văzută la adresa <https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/6527/edition/6044/content>, accesat la 6.06.2023.

nu s-a exprimat niciodată împotriva catolicilor. Se pare că scrierea nu a văzut lumina tiparului⁸⁸.

Există mențiuni despre o lucrare de drept roman și canonic despre care se crede că a scris-o sau a copiat-o la cererea orașului Prešov și referitor la care istoriografia nu oferă mai multe amănunte⁸⁹. Ne-am pus întrebarea dacă este una și aceeași cu un manuscris identificat la Biblioteca Batthyaneum. Și, totodată, care a fost calitatea lui Henckel, de copist sau de autor?

Július Sopko a introdus o ipoteză potrivit căreia J. Henckel ar fi fost copistul unui manuscris deținut acum în fondul de manuscrise de la Biblioteca Batthyaneum. Știm că însușirea de copist nu este aceeași cu cea de scriitor; de asemenea, că cercetătorul slovac considera aceasta drept ipoteză; în spiritul curentului umanist, calitatea de copist dovedește preocuparea culturală a copistului, în cazul nostru preocuparea în domeniul dreptului roman și canonic. Tocmai conținutul lucrării – drept roman și canonic – ne-a făcut să apropiem cele două ipoteze. Prima a fost menționată câteva rânduri mai sus. Cea de-a doua va fi prezentată în continuare. În catalogul codicilor de proveniență slovacă de pe teritoriul Ungariei și al României, J. Sopko l-a menționat pe J. Henckel drept posibil copist al lucrării lui I. Calderinus, *Repertorium utriusque iuris*⁹⁰. Specialistul slovac a ajuns la această concluzie comparând grafia lui J. Henckel de pe acest codice cu celelalte însemnări de proprietate⁹¹. Acest fapt ne-a făcut să ne întrebăm dacă oare nu este una și aceeași scriere, deoarece atât lucrarea copiată sau scrisă la cererea orașului Prešov, cât și aceasta aparțin dreptului roman și canonic. Este o întrebare la care, pe moment, nu am putut găsi un răspuns.

Opera scrisă a lui J. Henckel este una modestă. Nu se compară cu bogăția activității sale pe plan confesional, cultural, chiar politic. Scrierile sale nu se ridică la valoarea operei cunoscuților umaniști, autori de lucrări istorice, teologice, filosofice, poezii, elegii etc. În calitate sa de preot paroh la Levoča și Košice, cât și în cea de confesor la curtea reginei Maria și-a îndeplinit misiunea pentru care s-a pregătit la universitățile europene. A lăsat amprenta

⁸⁸ Fraknói 1872, p. 11; Bauch 1884, p. 626-627. Despre J. Crato vezi https://en.wikipedia.org/wiki/Johannes_Crato_von_Krafftheim, accesat la 27.03.2020. Despre A. Moiban, vezi https://en.wikipedia.org/wiki/Ambrosius_Moibanus, accesat la 27.03.2020.

⁸⁹ *Slovenský Biografický* 1987, p. 317; Ruciński 2009, p. 432.

⁹⁰ Vezi Iohannes Calderinus, *Repertorium utriusque iuris*, incompl. hârtie; 137 f., 290 x 215 mm, semilegătură medievală, lemn învelit în piele, decorată la rece, resturi de piese metalice, lanț, fără decorație, cursivă gotico-umanistică, prov.: Johannes Henckel (Beke 1871, nr. 472; Varjú 1899, nr. 284; Szentiványi 1958, nr. 78; Selecká 1974, nr. 29; Sopko 1982, nr. 324; Selecká Mârza 1997, nr. 28; *Census* 2018, nr. 63. Cota: MS I. 78).

⁹¹ Sopko 1982, p. 175, nr. 324, „Comparând grafia codicelui cu însemnările personale ale lui J. Henckel de pe unii codici și incunabule, am ajuns la concluzia că însuși J. Henckel este copist [...]”.

Johannes Henckel (1480/81-1539), viața și opera unei personalități culturale

activității sale nu numai în regatul maghiar, ci și în relațiile pe care le-a cultivat cu contemporanii din Europa. Pentru regiunea Spiš din Slovacia de astăzi rămâne o personalitate culturală marcantă a primei jumătăți a secolului al XVI-lea. Prin calitatea sa de colecționar de cărți și de organizator de bibliotecă, personalitatea sa s-a înscris și în cultura transilvană, fiindcă lăsamântul său cultural, în majoritatea sa, a îmbogățit fondul bibliotecii Batthyaneum datorită unui alt remarcabil om de cultură, episcopul Ignác Batthyány.

Abrevieri bibliografice

- Bálent 1956 – Boris Bálent, *Katalóg levočskej stredovekej knižnice*, în *Knižnica. Časopis pre knižnú kulturu*, 2, 1956, p. 73-82.
- Batka 2019 – Lubomír Batka, *Beginnings of Reformation in the Territory of nowadays Slovakia*, în Maroš Nicák, Martin Tamcke (ed.), *500 Jahre der Reformation in der Slowakei*, Münster, 2019, p. 109-121.
- Batthyaneum* 2014 – *Biblioteca Batthyaneum la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cartea-catalog a lui Varjú Elemér, adnotată și comentată*. Adnotare și prefață de Doina Hendre Biro, București, 2014.
- Bauch 1884 – Gustav Bauch, *Johann Henckel, der Hofprediger der Königin Maria von Ungarn*, în *Ungarische Revue*, IV, 1884, p. 599-627.
- BB X 69 – *Varia opuscula e collectione historica I. C. Batthyany, in copia* (manuscris), Biblioteca Batthyaneum.
- BB XXXII/50 – Cutia XXXII, scrisoarea 50, Biblioteca Batthyaneum.
- Beke 1871 – Antal Beke, *Index manuscriptorum Bibliothecae Batthyaniae Dioecesis Transsylvaniensis*, Alba Iulia, 1871.
- Béres 2009 – Gyula Béres, *A tornai fősperesek 1273-1776*, în *Egyháztörténeti Szemle*, 10, 2009, 1, p. 32-64.
- Bodnárová 2013 – Miroslava Bodnárová, *John Henckel, the Parson of Košice – A Personality of European Renaissance and Humanism*, în Mária Hajduová, Martin Bartoš (ed.), *Košice in the Coordinates of European History*, Košice, 2013, p. 185-194.
- Calendarium* 1766 – *Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi 1766 [...]*, Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.
- Calendarium* 1773 – *Calendarium Jaurinense Titulare et Historicum ad annum Jesu Christi 1773 [...]*, Jaurini, Typis Gregorii Joan. Streibig Episc. Typ.
- Capoianu 2000 – Maria Capoianu, *Nicolaus Olahus europeanul*, București, 2000.
- Capoianu 2002 – Maria Capoianu, *Opere Nicolaus Olahus*, traducere, argument și note de Maria Capoianu, București, 2002.
- Census* 2018 – Adrian Papahagi (coord.), *Manuscrisele medievale occidentale din România. Census*, Iași, 2018.

Andreea Mârza

- Contemporaries* 2003 – Peter G. Bietenholz, Thomas Brian Deutscher (ed.), *Contemporaries of Erasmus: A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, vol. 2, Toronto, Buffalo, Londra, 2003.
- Csepregi 2005 – Zoltán Csepregi, *Court Priests in the Entourage of Queen Mary of Hungary*, în Orsolya Réthelyi (ed.), *Mary of Hungary the Queen and Her Court 1521-1531*, Budapesta, 2005, p. 49-61.
- Csepregi 2011 – Zoltán Csepregi, *Die Anfänge der Reformation in Königreich Ungarn bis 1548*, în Vincenc Rajšp, Karl Schwarz, Bogusław Dybaś, Christian Gastgeber (ed.), *Die Reformation in Mitteleuropa. Reformacija v srednji Evropi. Prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, 2008, Ljubljana, Viena, 2011, p. 127-147.
- Csepregi 2012 – Zoltán Csepregi, *Thurzovci a počiatky reformácie*, în Tünde Lengyelová, Géza Pálffy (ed.), *Thurzovci a ich historický význam*, Bratislava, 2012, p. 77-90.
- Csepregi 2014 – Zoltán Csepregi, *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM) Proszopográfiai rész I. A reformáció kezdetétől a zsolnai zsinatig (1610) I/1: A-L*, Budapesta, 2014.
- Csepregi 2017 – Zoltán Csepregi, *Die Rezeption der deutschen Reformation in ungarländischen Städten und Herrschaften*, în Ulrich A. Wien, Mihai-D. Grigore (ed.), *Exportgut Reformation. Ihr Transfer in Kontaktzonen des 16. Jahrhunderts und die Gegenwart evangelischer Kirchen in Europa*, Göttingen, 2017, p. 161-189.
- Csepregi 2018 – Zoltán Csepregi, *Heiligenkult, Ketzerakten, Sprachgebrauch Luthers Lehre im ungarischen Königreich der Jagellonen (bis 1526)*, în Peter Kónya, Annamária Kónyova (ed.), *Reformácia v Strednej Európe – Reformáció Közép – Európában – Reformation in Mitteleuropa*, Prešov, 2018, p. 30-52.
- Czvittinger 1711 – David Czvittinger, *Specimen Hungariae Literatae, virorum eruditione clarorumnatione Hungarorum, Croatarum, Slavorum atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censura ordine alphabetico exhibens [...]*, Francofurti et Lipsiae, MDCCXI.
- Endrődi 2004-2005 – Gábor Endrődi, *Die Vorbilder der Gerson – Darstellung am Leutschauer Johannesaltar*, în *Galéria. Ročenka SNG*, 2004-2005, p. 313-320.
- Fedorčák 2018 – Peter Fedorčák, „More Eminent in Foreign Countries than at Home”: *The Humanist Leonard Cox on the Edge of National Historiographies*, în *Terra Sebus*, 10, 2018, p. 111-127.
- Firu, Albu 1968 – *Umanistul Nicolae Olahus (Nicolae Românul) (1493-1568)*, texte alese, studiu introductiv și note de I. S. Firu, Corneliu Albu, București, 1968.
- Fraknói 1872 – Vilmos Fraknói, *Henckel János, Mária királyné udvari papja*, Pesta, 1872.
- Frimmová 2000 – Eva Frimmová, *Knižnica Jána Henkela*, în *Knihá '97-'98. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2000, p. 163-181.
- Fügedi 1965 – Erik Fügedi, *A XV. századi magyar püspökök*, în *Történelmi Szemle*, VIII, 1965, 4, p. 477-498.

Johannes Henckel (1480/81-1539), viața și opera unei personalități culturale

- Glomski 2007 – Jacqueline Glomski, *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons: Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck and Leonard Cox*, Toronto, Buffalo, Londra, 2007.
- Gross 2004 – Lidia Gross, *Confrețiile medievale în Transilvania (secolele XIV-XVI)*, Cluj-Napoca, 2004.
- Gündisch 1985 – Gustav Gündisch, *Lutherdrucke in Siebenbürgen bis 1546*, în Georg Weber, Renate Weber (ed.), *Luther und Siebenbürgen. Ausstrahlung von Reformation und Humanismus nach Südosteuropa*, Köln, Viena, 1985.
- Gyöngyvér 1999 – Nicolaus Olahus, *Ungaria. Atila*, traducere, cuvânt înainte și note: Antal Gyöngyvér, Iași, 1999.
- Haraszi Szabó et alii 2016-2017 – Péter Haraszi Szabó, Borbála Kelényi, László Szögi, *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348-1525: Students from Hungary at the Universities of Prague and Krakow 1348-1525*, 2, Budapesta, 2016-2017.
- Haraszi Szabó, Kelényi 2019 – Péter Haraszi Szabó, Borbála Kelényi, *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban 1100-1526 / Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100-1526*, Budapesta, 2019.
- Henckel Family* 1926 – *The Henckel Family Records: A Periodical Publication Devoted to Collecting and Preserving The History of the Henckel Family in Europe and America 1635-1717*. Published by Authority of the Henckel Family Association Elon O. Henckel Editor, V.A., 1926, May 1926, Number 1.
- Homza 2009 – Martin Homza, *Včasnostredoveké dejiny Spiša*, în Martin Homza, Stanislav A. Sroka (ed.), *Historia Scepusii*, vol. I, *Dejiny Spiša I*, Bratislava, Cracovia, 2009, p. 126-327.
- Hradsky 1895 – József Hradsky, *A XXIV királyi plébanos testvérelete (XXIV regalium plebanorum fraternitas) és a Reformáció a Szepességén*, Miskolc, 1895.
- Huizinga 1974 – Johan Huizinga, *Erasm*, traducere de Henri R. Radian, Prefață și tabel cronologic de Cornelia Comorovski, București, 1974.
- Jakó 1977 – Zsigmond Jakó, *Philobiblon transilvan*, București, 1977.
- Jakó 1991 – Zsigmond Jakó, *Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező*, în *Erdélyi Múzeum*, LIII, 1991, p. 76-99.
- Klaniczay 1983 – Gábor Klaniczay, *Le culte des saints dans la Hongrie médiévale (Problèmes de recherche)*, în *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungarica*, 29, 1983, p. 57-78.
- Komorová 2017 – Klára Komorová, *Významní vlastníci knih z prvej polovice 16. storočia*, în Eva Frimmová (ed.), *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*, Bratislava, 2017, p. 241-263.
- Komorová, Saktorová 2012 – Klára Komorová, Helena Saktorová, *Slováci na panovníckych dvoroch v 16. a 17. storočí vo vzťahu ku knižnej kultúre*, în Agáta Klimeková, Eva Augustínová (ed.), *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*, Martin, 2012, p. 198-219.

- Kristóf 2011 – Ilona Kristóf, *Umanisti del capitolo di Várad con esperienza di studio in Italia (1440-1526)*, in Márta Font, Gergely Kiss, Tamás Fedeles (ed.), *Specimina nova. Pars prima. Sectio mediaevalis VI. Dissertationes historicae collectae per Cathedram Historiae Medii Aevi Modernorumque Temporum Universitatis Quinqueecclesiensis. A Pécsi Tudományegyetemen Középkori és Koraiújkorai Történeti Tanszékének Történeti közleményei*, Pécs, 2011, p. 129-141.
- Kulcsár 1965 – *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae conscriptus a Petro Kulcsár, Seghedin, 1965.*
- Lacko 2018 – Miroslav Lacko, *Majster Pavol a Levoča ako kapitálové a obchodné centrum v 15. a 16. storočí*, in Mária Novotná (ed.), *Majster Pavol z Levoče a jeho doba*, Levoča, 2018, p. 7-30.
- Mańko-Matysiak 2004 – Anna Mańko-Matysiak (ed.), *Das älteste Gesangbuch Schlesiens-Breslau 1525*, Wrocław, 2004.
- Mârza 1994 – Eva Mârza, *Bibliotheca mediaevalis Levociana - un fond de carte de proveniență slovacă în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia*, in *Apulum*, XXXI, 1994, p. 335-344.
- Mârza 1995 – Eva Mârza, *Bibliotheca mediaevalis Levociana, incunabule și cărți tipărite*, in *Apulum*, XXXII, 1995, p. 269-278.
- Meltzer 1835 – Jakob Meltzer, *Biographien berühmter Zipser*, Cașovia, 1835.
- Monok 2011 – István Monok, *Les bibliothèques et la lecture dans le bassin des Carpates, 1526-1750*, Paris, 2011.
- Monok 2014 – István Monok, *Die Pfarreien im Karpatenraum und ihr Buchbesitz in der Frühen Zeit*, in Tünde Katona, Detlef Haberland (ed.), *Kultur und Literatur der Frühen Neuzeit im Donau-Karpatenraum. Transregionale Bedeutung und eigene Identität*, Seghedin, 2014, p. 301-330.
- Muckenhaupt, Rozsondai 2011 – Erzsébet Muckenhaupt, Marianne Rozsondai, *Historische Einbände der Bücher aus dem Besitz des Johannes Henckel*, in Doina Biro Hendre (ed.), *Batthyaneum: omagiu fondatorului Ignatius Sallestius de Batthyan (1741-1798)*, București, 2011, p. 159-189.
- Nagy 2012 – Imrich Nagy, *Mikuláš Olah v službách královnej Márie*, in Agáta Klimeková, Eva Augustínová (ed.), *Ján Jessenius. Slováci na panovníckych dvoroch*, Martin, 2012, p. 184-197.
- Nagy 2013 – Imrich Nagy, *Erazmvec Ján Henckel a jeho svet*, in *Kniha. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2013, p. 221-237.
- Nagy 2016 – Imrich Nagy, *Erazmiká v knižniciach humanistov z územia Slovenska*, in *Kniha. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, Martin, 2016, p. 164-181.
- Nagy 2017a – Imrich Nagy, *Erazmova reforma a jej prívrženci na Slovensku*, in *Testimonia Theologica*, XI, 2017, 2, p. 84-100.
- Nagy 2017b – Imrich Nagy, *Erazmvec Jakub Pisona uhorskom dvore*, in Eva Frimmová (ed.), *Prelomové obdobie dejín (politika, spoločnosť, kultúra v roku 1515)*, Bratislava, 2017, p. 227-240.

Johannes Henckel (1480/81-1539), viața și opera unei personalități culturale

- Opus epistolarum* 1926 – *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen [...] et H.M. Allen, tom VI 1525-1527, Oxonii, MCMXXVI.
- Opus epistolarum* 1934 – *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen [...] et H.M. Allen, tom VIII 1529-1530, Oxonii, MCMXXXIV.
- Opus epistolarum* 1938 – *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, tom IX 1532-1532, ediderunt H.M. Allen et H.W. Garrod, Oxonii, MCMXXXVIII.
- Opus epistolarum* 1941 – *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami*, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, tom X 1532-1534, ediderunt H.M. Allen et H.W. Garrod, Oxonii, MXMXLI.
- Pallos 2010 – Zsuzsanna Pallos, *Ifjabb Henckel János a Leuveni Egyetem első ismert magyar diákja (1532)*, în Antos Balázs, Ágnes Tamás (ed.), *Rajzolatok a magyar történelemről*, Seghedin, 2010, p. 167-175.
- Popa-Gorjanu 2009 – Cornelia Popa-Gorjanu, *Nicolaus Olahus istoricul*, teză de doctorat, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, 2009.
- Réthelyi 2005 – Orsolya Réthelyi, *Ambiguous Loyalties? Mary as Queen of Hungary (1521-1526)*, în *Monographies du Musée royal de Mariemont*, 17, 2005, p. 13-24.
- Réthelyi 2010 – Orsolya Réthelyi, *Mary of Hungary in Court context (1521-1531)*, teză de doctorat, Central European University, Budapesta, 2010.
- Réthelyi 2016 – Orsolya Réthelyi, *The Court of the King and Queen in Buda in Jagiellonian Age*, în Balázs Nagy, Martyn Rady, Katalin Szende, András Vadas (ed.), *Medieval Buda in Context*, Amsterdam, 2016, p. 452-471.
- Rothkegel 2007 – Martin Rothkegel, *Die lateinische Briefwechsel der Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó: ein ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, Hamburg, Londra, 2007.
- Ruciński 2009 – Henryk Ruciński, *Neskorostredové dejiny Spiša*, în Martin Homza, Stanisław A. Sroka (ed.), *Historia Scepusii*, vol. I, *Dejiny Spiša I*, Bratislava, Cracovia, 2009, p. 330-449.
- Schrauf 1893 – Károly Schrauf, *Regestrum bursae Hungarorum Cracoviensis. A Krakói Magyar Tanulók-Háza Lakóinak Jegyzéke (1493-1558)*, Budapesta, 1893.
- Šedivý 2009 – Juraj Šedivý, *Stredoveká písomná kultúra na Spiši*, în Martin Homza, Stanisław A. Sroka (ed.), *Historia Scepusii*, vol. I, *Dejiny Spiša I*, Bratislava, Cracovia, 2009, p. 483-520.
- Selecká 1974 – Eva Selecká, *Stredoveká Levošská Knižnica*, Martin, 1974.
- Selecká Márza 1997 – Eva Selecká Márza, *A középkori Lőcsei könyvtár*, Seghedin, 1997.
- Slovenský Biografický* 1986 – *Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990)*, vol. I, Martin, 1986.
- Slovenský Biografický* 1987 – *Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990)*, vol. II, Martin, 1987.

Andrea Mârza

- Slovenský Biografický* 1994 – *Slovenský Biografický Slovník (od roku 833 do roku 1990)*, vol. VI, Martin, 1994.
- Sopko 1982 – Július Sopko (ed.), *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, Martin, 1982.
- Szentiványi 1958 – Robertum Szentiványi (ed.), *Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyányanae*, Szeged, 1958.
- Szilágyi 2018 – Emöke Rita Szilágyi (ed.), *Nicolaus Olahus. Epistulae. Pars I 1523-1533*, Budapesta, 2018.
- Tüskés 2008 – Anna Tüskés, *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1365 és 1526 között. Students from Hungary at the University of Vienna between 1365 and 1526*, Budapesta, 2008.
- Varjú 1899 – Varjú, Elemér, *A gyulafehérvári Batthyány könyvtár*, in *Magyar Könyvszemle*, 7, 1899, 3, p. 209-243.
- Végh 1967 – János Végh, *Das ikonographische Programm des Johannesaltars von Levoča*, in *Acta Historiae Artium*, 13, 1967, p. 235-241.
- Veress 1915 – Andreas Veress (ed.), *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium*, vol. I, *Padova 1264-1864, Fontes Rerum Hungaricarum*, t. I, Budapesta, 1915.
- Vizkelety 2008 – András Vizkelety, *Die Fraternitas XXIV plebanorum civitatum regalium in Oberungarn und der Handschriftenbestand Zipser Pfarreibibliotheken*, in Nathalie Kruppa (ed.), *Pfarreien im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, Göttingen, 2008, p. 327-338.
- Wagner 1774a – *Annalecta Scepusii sacri et profani pars I Bullas Pontificum, Caesarum, regumque diplomata, illustrium virorum epistolas, aliaque monumenta literaria ad notitiam Scepusii facientia* collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. Theologiae in universitate Tyrnaviensi doctor, Viennae, Typis Joan. Thomae nobil. de Trattnern, 1774.
- Wagner 1774b – *Annalecta Scepusii sacri et profani pars II complectens Scriptores Rerum Scepusiacarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scepusiensium* collegit et notis illustravit Carolus Wagner SS. Theologiae in Universitate Tyrnaviensi doctor, Viennae, Typis Joan. Thomae nobil. de Trattnern, 1774.
- Žibritová 2011 – Gabriela Žibritová, *Schweizerische Bücher in den ältesten Bibliotheken von Leutschau und Bartfeld*, in Viliam Čičaj, Jan Andrea Bernhard (ed.), *Orbis Helveticorum. Das Schweizer Buch und seine mitteleuropäische Welt*, Bratislava, 2011, p. 237-249.
- Zweig 1975 – Stefan Zweig, *Triumful și destinul tragic al lui Erasm din Rotterdam*. Traducere și note de Emeric Deutsch, București, 1975.